

De Marollen

BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

46

Redactie en iconografische opzoekingen
Marie-Hélène Genon
en Stéphane Demeter voor het eerste hoofdstuk

Begeleidingscomité
Christine Rouffin en Cyrille Segers
Kabinet van de staatssecretaris
Harry Lelièvre en Dominique Pauchet
Directie Monumenten en Landschappen

Coördinatie
Dominique Pauchet
Directie Monumenten en Landschappen

Nalezing
Ludo Gobin en Harry Lelièvre
Directie Monumenten en Landschappen

Dankbetuigingen
Wij danken Isabelle de Pange, Anne-Sophie Walazyc,
Stéphane Demeter, Alfred de Ville de Goyet en de bibliothecarissen en archivariissen
voor de kostbare hulp die ze ons hebben geboden.

Illustraties
b = boven, m = midden, o = onder, r = rechts, l = links

©: Archives d'Architecture Moderne: 16(b), 26, 27(b,o), 28(o), 46(o); Foto's Marie-Hélène Genon: 6(o,l), 19(o), 22(o,l), 31, 35(b-l,r), 35(m,r), 38, 42(b); © KIK: 6(b), 7(b,o), 34(b), 43; © Koninklijke Bibliotheek van België: 1, 2, 9(b), 18(b,r), 20(o), 48; © Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, foto's Alfred de Ville de Goyet: omslag, 3(b), 5(o), 8(b), 10, 11(l), 12, 15, 16(o), 17(m), 19(b), 20(b), 21(b,o), 27(m), 29, 32, 33(m,o), 34(o), 35(o-l,r), 36(b), 39(r), 40(b,o), 41(b,o), 45(o), 46(b), 47(b,o); © Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, foto's Marcel Vanhulst: 6(o,r), 23, 28(b), 30, 45(b); Museum Stad Brussel, Broodhuis: 4; Stadsarchief Brussel: 3(o), 5(b), 8(o), 9(o), 11(r), 13(b,o), 14(b,o), 17(b,o), 18(b,l-o), 22(r), 33(b), 35(m,l), 36(o), 37, 39(l), 42(o), 44; © © Urbis: 25; © Victor Horta - Sofam: 32.

Grafisme en fotogravure: La Page • Druk: Enschedé | Van Muysewinkel • Distributie: Altera Diffusion

© Verantwoordelijke uitgever: Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest,
directie Monumenten en Landschappen, Patrick Crahay, Directeur
CCN – Vooruitgangstraat 80 - 1035 Brussel - Tel. 0800/13680

GEDRUKT IN BELGIË

WETTELIJK DEPOT: D/2007/6860/022 - ISBN: 978-2-930457-20-8

De Marollen

Marie-Hélène Genon

STEDENBOUWKUNDIGE ONTWIKKELING VAN DE BUURT	2
SOCIALE WONINGEN VOOR ALLES	12
EEN RELIGIEUZE WIJK	17
DE MAROLLEN, CENTRUM VAN MEDISCHE ACTIVITEIT.....	22
DE MAROLLEN OP SCHOOL	31
GENIETEN VAN ZIJN VRIJE TIJD: HANDEL, BIOSCOPEN, ZWEMBAD	34
DRANKEN EN KLEDING: EEN INTENSE INDUSTRIELE BEDRIJFVIGHEID... ..	39
EEN WIJK IN DE VERDRUKKING.....	45

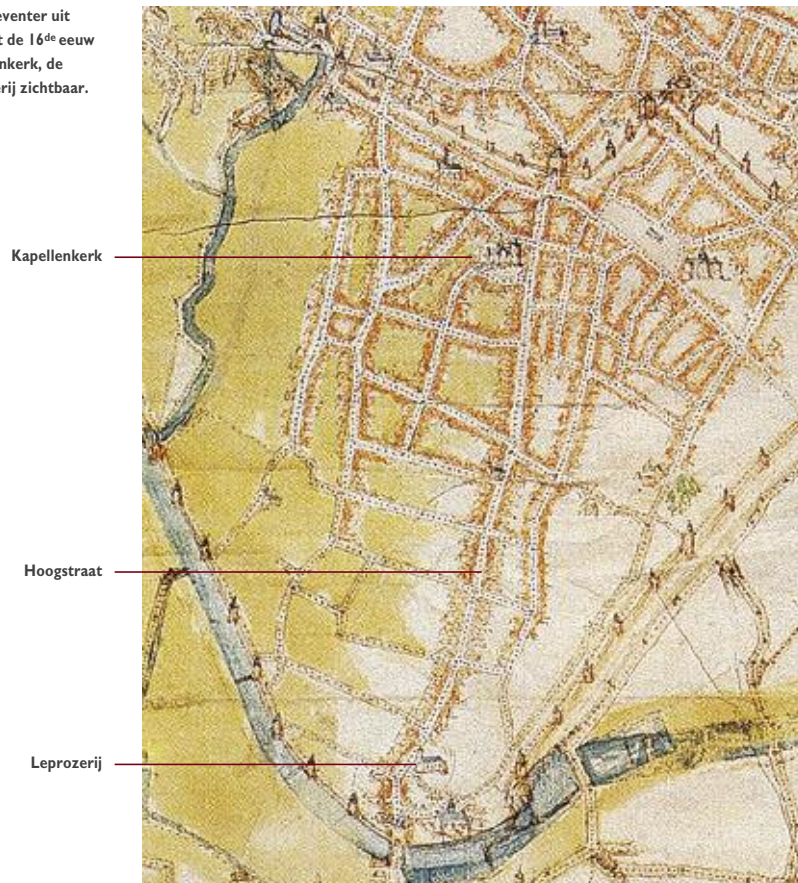
Stedenbouwkundige ontwikkeling van de buurt

EEN LANGE GESCHIEDENIS...

In de 12de eeuw stellen we de eerste duidelijke tekenen vast van wat later de Marollenwijk wordt. In die periode ontstaat immers een ambachtsbuurt rond een O.L.V.-kapel in de buurt van Brussel, op de weg naar Zuid-Brabant. De bewoners van deze 'Kapellewijk' beoefenen er textiel-, leer- en metaalbewerking en bouwberoepen.

Op dezelfde verkeersas, een beetje zuidelijker en wat afgelegen, nl. op de site van het huidige Sint-Pietersziekenhuis, staat een leprozenhuis.

Detail van het plan van Deventer uit 1550. Hoewel daterend uit de 16de eeuw zijn op dit plan de Kapellenkerk, de Hoogstraat en de Leprozerij zichtbaar.

De kapel staat op grond van de hertog van Brabant, Godfried I. In het begin van de 13de eeuw evolueert dit kleine centrum tot de parochie van Onze-Lieve-Vrouw ter Kapellekerk – de naam verwijst naar het voormalige kapelletje. Deze parochie bezit het voorrecht dat zij haar overledenen mag begraven. Aldus ontstaat een kerkhof rondom het kerkgebouw, op de huidige Kapellemarkt.

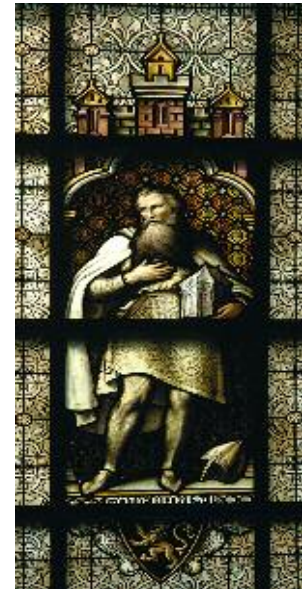
In de loop van de 13de eeuw krijgt Brussel een eerste stadswal. Door middel van deze versterking stellen de welgestelden, de grondeigenaars en de kapitaalbezitters die in de stad wonen en ze besturen, hun controle over de stad veilig en beschermen ze zich zelfs tegen de ambachtstui en de arbeidende klasse. De Kapellewijk en het kerkgebouw komen dus buiten de muren terecht. Er is een toegang tot de stad via de *Steenpoort*, die over de Hoogstraat is gebouwd. Ondanks de duidelijke afbakening valt de buurt ontegensprekelijk onder de macht van de Brusselse schepenen. Hun gezag reikt immers tot aan een kruis, even voor het leprozenhuis. Dat geeft de grens met *Obbrussel* aan, een dorpsentiteit met een eigen schepencollege dat de historische kern vormt van de huidige gemeente Sint-Gillis.

De weg die Brussel via *Obbrussel* met Zuid-Brabant verbindt, wordt vanaf 1272 'Hoogstraat' genoemd, wat erop wijst dat de bebouwing – vooral de uitbreiding van de Kapellewijk – tegen een helling opklimt. Wellicht dateert het sterk georthonormeerde stratenpatroon in de onmiddellijke omgeving van de Kapellekerk – straten parallel met of loodrecht op de Hoogstraat – uit deze periode.

De eerste tekenen die op het bestaan van het leprozenhuis Sint-Pieter wijzen, dateren van 1174, maar het is best mogelijk dat het al eettelijke jaren eerder bestond. Het was eigendom van het schepencollege van *Obbrussel*. Verder bevinden zich in de omgeving een watermolen op de Elsbeek, ter hoogte van de toekomstige Hallepoort, en vermoedelijk enkele huizen. In 1296 beveelt hertog Jan II van Brabant dat het schepencollege van *Obbrussel* door dat van Brussel wordt overgenomen: het grondgebied aan de zuidkant van Brussel, 'het bekken van Brussel', strekt zich dan uit tot aan *Hoogte 100*.

DE BLOEI VAN EEN WIJK, VANAF DE 14de EEUW

De eerste omwalling vertoont al snel enkele zwakke punten. Gezien de mislukte stadsverdediging in 1356, als gevolg van de oorlog tussen Brabant en Vlaanderen en met het oog op het voorkomen van elke dreiging in de toekomst, dient een tweede verdedigingsmuur te worden gebouwd. De

Glasraam dat Godfried I voorstelt als beschermer van de Onze-Lieve-Vrouw ter Kapellekerk die hij in zijn armen draagt. Kapellekerk, Drievuldigheidskapel. Glasraam uitgevoerd in 1852 door J.-B. Capronnier.

De Kandelaaarstraat op het einde van de 19de eeuw. Vormt samen met de Tempelstraat, de Samaritanenstraat en de Duivenstraat een netwerk van straatjes dat reeds voorkomt op het plan van Deventer. Deze straten verraden door hun smalle breedte en hellend reliëf nog hun middeleeuwse oorsprong.

stedelijke overheid beslist in 1357 tot de bouw van een tweede omwalling. Deze stadsmuur omvat ook de buitenwijken en omsluit voornamelijk een grote oppervlakte ten zuiden van de eerste muur. Een aanzienlijk deel van het voormalige grondgebied van *Obbrussel* hoort juridisch al bij Brussel, maar bevindt zich nu ook binnen de stadsmuren; het leprozenhuis ligt dus in de stad. Vanaf de zuidkant van de tweede omwalling is het enige doorgangspunt naar de stad de Hallepoort die eveneens de Hoogstraat overspant.

Niettemin wordt de eerste omwalling niet zonder meer vernietigd: dankzij deze muur kan de stedelijke overheid nog steeds makkelijker de volkse wijken controleren en desgevallend de toegang tot de stad sluiten. Deze eerste omwalling vormt nog gedurende verschillende eeuwen een sociale en economische demarcatielijn in de stadsruimte.

Hierdoor is de Marollenbuurt vanaf deze periode duidelijker omlind. Zij strekt zich uit ten oosten van de Zennevallei; in het westen wordt zij op haast natuurlijke wijze begrensd door de moerassige weiden van de rechteroever van de Zenne, in het oosten door het bruuske niveauverschil dat vandaag nog merkbaar is voorbij de Minimenstraat en de Montserratstraat. Zowel in het noorden als in het zuiden vormen de twee opeenvolgende stadsmuren de materiële grenzen.

Het plan van Martin de Tailly (1640, uitgave van 1748) is een belangrijke bron om de uitbreiding van de wijk vast te stellen. De grenzen van het kerkhof rond de Kapellekerk zijn nog zichtbaar. Dit kerkhof werd in 1784 afgeschaft als gevolg van het verbod om nog in de stad te begraven.

In die periode ontstaat niet ver van de Hoogstraat en van het ambachtscentrum de Zavelwijk. Deze is fundamenteel verschillend. De bewoners zijn er welstellender. De wijk zal geleidelijk evolueren tot een uitbreiding van het hertogelijk hof van de Coudenberg, met talrijke aristocratische hotels, herenhuizen en dure woningen van de burgerlijke of militaire hoge officieren.

In de latere Marollen worden nieuwe verkeerswegen aangelegd, zoals de Zwaardstraat en de Spiegelstraat. Aan de rand van de wijk worden bepaalde nog onaangeroerde gebieden voor wasactiviteiten gebruikt. De straatnaam 'Nieuwland' verwijst naar een van deze gebieden die pas later worden bebouwd. De stedelijke aanblik van de wijk, haar sociaal-economische profiel en het grote verschil ten opzichte van de Zavel verraden het duurzame karakter van de Marollen.

Op het einde van de 18de en in het begin van de 19de eeuw echter duiken hier en daar enkele discrete, maar rijker aandoende gebouwen op. In de stad is er immers gebrek aan terreinen voor herenhuizen met een tuin. Een van de zeldzame architecturale getuigen uit deze periode is het herenhuis in de Huidevettersstraat, nr 88. Het dateert uit het laatste kwart van de 18de eeuw en valt voornamelijk op door zijn indrukwekkende afmetingen.

Het edikt waarmee Jozef II in 1783 de religieuze contemplatieve ordes verbiedt, maakt talrijke gronden vrij die eveneens voor fabrieken en later voor industrieën worden gebruikt. Tijdens de Industriële Revolutie worden in de Marollen meerdere gelijkaardige bouwwerken opgetrokken. Deze prominente aanwezigheid van productiecentra trekt al snel een sterke concentratie van arbeiders aan. Hierdoor neemt de woningdichtheid toe, met name door de creatie van talloze doodlopende steegjes. De wijk neemt de draad van haar initiële ontwikkeling tijdens de middeleeuwen weer op.

De Hoogstraat. Het onregelmatige tracé van deze straat wijst op een lange geschiedenis.

Herenhuis in de Huidevettersstraat nr 88. De hardstenen omlijstingen van de vensters met bekronende rocaillesleutel getuigen van een verfijnde soberheid.

Hoogstraat 182 en 184.

NAGALMEN UIT HET VERLEDEN: TRADITIONELE HUIZEN

De Marollen, meer bepaald de Hoogstraat en de aangrenzende straten, bieden een waaier van zogenaamde traditionele huizen die tot in de 18de eeuw de basis van de Brusselse privé-architectuur vormen.

Deze huizen worden op smalle en diepe percelen gebouwd zodat de bebouwbare ruimte maximaal wordt benut. De bijhorende tuin is vaak niet meer dan een koertje met daarachter een achterhuis, om de grond nog rendabeler te maken.

Deze traditionele huizen hebben een typische puntgevel. De noklijn staat loodrecht op de straat: de mandelige muren zijn dus de draagmuren. De voorgevel wordt met de structuur verbonden door middel van muurankers met metalen trekkers. De puntgevel is meestal een trapgevel. Met het oog op de waterdichtheid wordt op deze trappen meestal een steen gelegd. Het zwakke punt van deze schikking is echter het insijpelende regenwater via de mandelige muren. Vanaf de 18de eeuw wordt het gedraaid: het dak wordt nu parallel met de straat gebouwd en het regenwater wordt naar de straat of naar de tuin afgevoerd.

Bakstenen en zandige kalksteen zijn de basismaterialen voor de gevels. Zandsteen is sterker en wordt voor de ondermuur en de fragiele elementen gebruikt, zoals de omlijstingen van deuren en vensters. Vanaf de heropbouwperiode na het bombardement door Lodewijk XIV in 1695 worden sommige gevels met een beschermende kalklaag geplamuurd. Vanaf het midden van de 18de eeuw wordt dit procédé veralgemeend.

Deze huizen hebben een kelder, een benedenverdieping die vaak aan een handelszaak wordt voorbehouden, een of twee woonverdiepingen en een zolder. De bouwlagen bestaan elk uit twee vertrekken en worden met elkaar verbonden door middel van een smalle rechte of draaitrap in het midden van de woning, tegen een van de mandelige muren.

Een aantal gevels wordt versierd volgens de smaak van dat moment. Het huis in de Hoogstraat, nr 182, dateert van het einde van de 17de eeuw en heeft een indrukwekkende barok geïnspireerde klokgevel, terwijl het nr 50, gedateerd 1767, een in- en uitzwenkende geveltop met rocaille-elementen heeft, in Lodewijk XV-stijl.

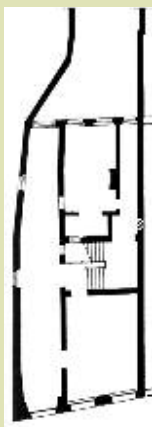

Hoogstraat 50.

HET 'BRUEGELHUIS'

Volgens de legende heeft Pieter Brueghel de Oude (omstreeks 1525-1569) hier gewoond. Hiervan bestaat geen bewijs, maar de woning heeft ongetwijfeld toebehoord aan zijn zoon, Fluwelen Brueghel. Volgens sommige bronnen heeft David Teniers III (1638-1685) er gewoond, de achterkleinzoon van de beroemde schilder.

De grote poort vormde de toegang tot de doodlopende Rodepoortstraat. De ingang tot de woning bevond zich in de overdekte doorgang. In 1888 moet het steegje wijken voor de aanleg van de straat met dezelfde naam, vlak naast het huis. Deze traditionele woning met trapgevel telt twee bouwlagen. De gevel werd afgekapt zodat vandaag de bakstenen en de zandsteen zichtbaar zijn. De huidige aanblik van het gebouw is het resultaat van intense restauratiewerken in 1963, als gevolg van de bescherming van de buitenkant van het gebouw in 1960.

Bruegelhuis, Hoogstraat 132 en plattegrond van de benedenverdieping.

HET OUDSTE HUIS IN BRUSSEL... OVERBLIJFSEL VAN HET VOORMALIGE SINT-GISLEINSGASTHUIS

Sinds 1356 bevindt zich op de hoek van de Hoogstraat met de Sint-Gisleinsstraat een gasthuis voor bedevaartgangers, dat door de parochie van de Kapellewijk wordt beheerd. Ter hoogte van de huidige nrs 153-155 in de Hoogstraat bevond zich de kapel van het gasthuis.

Het gasthuis beschikte tevens over enkele aan deze muren grenzende huizen in de Sint-Gisleinsstraat, die het verhuurde om inkomsten te vergaren. Een van deze gebouwen is het gedeeltelijk bewaard gebleven nr 86, dat als het oudste huis van Brussel bekend staat. Het staat parallel met de straat en dateert uit de eerste helft van de 16de eeuw.

Op de eerste verdieping heeft de gevel een uitkraging. Het oorspronkelijke vakwerk werd doorheen de jaren vervangen door steen.

Het gebouw ondergaat in 1986 een danige transformatie zodat enkel zijn algemene silhouet vandaag nog van zijn ouderdom getuigt. De ligging van het gebouw toont de vroegere rooilijn van de Sint-Gisleinsstraat, die vlak voorbij dit huis werd verbreed.

Sint-Gisleinsstraat 86. ca 1900.

De oude Warschaugang, waarvan de ingang zich nog altijd bevindt in de Hoogstraat nr 188, huisvestte voor de Tweede Wereldoorlog het Theater Toone.

DE 19de EEUW EN DE OPENBARE HYGIENE

De wijk ondergaat een gedaanteverandering

Op de drempel van de 19de eeuw bereikte de industriële revolutie Brussel en haar voorsteden. Dit zorgde voor tal van ingrijpende veranderingen. Een direct gevolg was de sterke stijging van de bevolking overal in de stad. In de Marollen nam de grootschalige productie toe en vestigden er zich nieuwe bedrijven. Arbeiders met hun gezinnen overspoelden de wijk en gaven haar het uitzicht dat voor een deel tot vandaag is blijven bestaan. Het nog zeer middeleeuwse stadsweefsel werd in een rationeler keurslijf gedwongen. Nieuwe en bredere straten wijzigden het bestaande stratenpatroon. Het stadsbestuur spande zich in om het basisonderwijs te ontwikkelen, in de overtuiging dat het hele gezin ervan profiteerde als de kinderen naar school gingen. De opbloeiende handelsactiviteit verleende de Marollen een levendig en kleurrijk karakter. Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw werd het straatbeeld gedomineerd door kleine buurtwinkels, die vaak werden opengehouden om het karige gezinsinkomen aan te vullen. Cafés en nadien bioscopen maakten het geheel compleet.

Mensonterende toestanden

In deze industriële omgeving bleef de vraag naar arbeiderswoningen echter groot. Talrijke eigenaars deden financieel voordeel met de situatie door hun terreinen op te delen en in de nabijheid van de fabrieken kleine, op elkaar gepakte woningen te bouwen zonder het minste comfort. Door hun laag inkomen hadden de arbeiders trouwens geen andere keuze dan zich hier met hun gezin te huisvesten.

De gangen van de Marollen waren echte opeenhopingen van krotwoningen waar een totaal gebrek aan hygiëne heerste. Ze breidden zich uit in

Overbevolking, promiscuïteit, gebrek aan drinkbaar water en hygiëne waren op het einde van de 19de eeuw het dagelijks lot van gezinnen die in kleine woningen leefden met één of twee kamers.

het stadsweefsel en bezorgden de hele wijk een trieste reputatie van ongezondheid. Alleen al de Hoogstraat telde in de 19de eeuw niet minder dan 35 van dergelijke gangen!

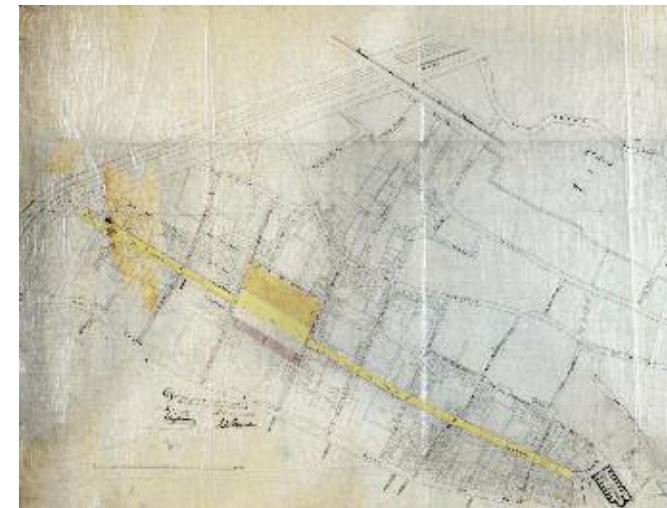
Vanaf het einde van de jaren 1830 werd deze mensonterende toestand door sommige politici en filantropen aangeklaagd. In 1842 stelde Adolphe Quetelet een kaart op van de armoede in de Brusselse vijfhoek. De Marollen vormden het gebied met de hoogste concentratie armen. Arbeidersoproer en cholera-epidemies in de stad (1832, 1848 en 1866) deden het stadsbestuur ten slotte de noodzaak inzien om in te grijpen. Er verschenen ook talrijke studies over de ongezonde leefomstandigheden, zoals de studie die Emile Hellemans tussen 1904 en 1906 over de Marollen maakte. De resultaten waren zeer verhelderend: in een kleine zone van de wijk leefden bijna 4.000 personen in 394 huizen. De auteur merkte op dat ondanks de inspanningen van de bewoners het gebrek aan hygiëne hun dagelijks lot was.

Eerste oplossingen

De eerste oplossingen van het stadsbestuur om iets te doen aan de openbare hygiëne waren radicaal en lagen vooral op stedenbouwkundig vlak. De aanleg van de Blaesstraat was de meest opvallende ingreep. In amper vijf jaar, van 1853 tot 1858, werd deze 900 meter lange straat getrokken onder impuls van schepenen van Openbare Werken Michel-Auguste Blaes.

Kaart van de armoede in de Stad Brussel, Adolphe Quetelet, 1842.

Plan voor de aanleg van de Blaesstraat en het Vossenplein, 1853-1858.

Sgraffito op de gevel van de meergezinswoning aan de Nancystraat nr 16-18.

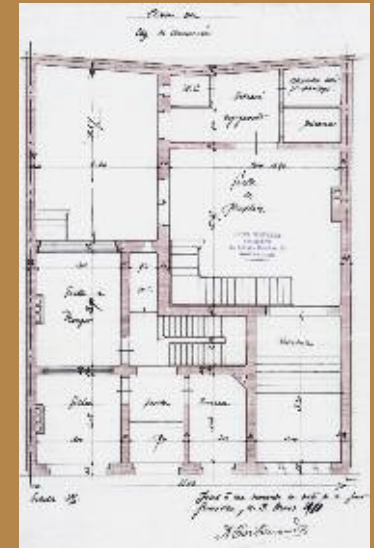
Hij argumenteerde dat "de bevolkingsdichtheid tussen de Huidevettersstraat en de Hoogstraat het grootst was, dat zich in die zone de meeste stegen, gangen en beluiken bevonden en dat bijgevolg de nood aan meer lucht en open ruimte daar het nijpendst was". "Het enige efficiënte middel om de wijk te saneren bestond erin een brede en centrale straat aan te leggen die de wijk van de ene naar de andere kant zou doorkruisen". Deze grootschalige doorsteek ging gepaard met de aanleg van een groot plein in het midden van de wijk, het huidige Vossenplein.

Door de verkoop van terreinen aan lage prijzen zette het stadsbestuur de privé-eigenaars ertoe aan om huurpanden te bouwen bestemd voor de arbeidersbevolking. De Nancystraat is hier een goed voorbeeld van. Deze straat werd in 1892 aangelegd om het huizenblok van de Visitandinen te saneren, waar zich epidemies van tyfus, pokken, difterie en roodvonk hadden voorgedaan. De stad legde er bijzondere verkoopsvoorwaarden op: verbod om aan de binnenzijde van huizenblokken te bouwen, minimumoppervlakte van de binnenplaatsen en lage huishuur. Aan de onpare kant staat een groep neoclassicistische huurpanden gebouwd in 1899 naar de plannen van architect L. Laureys. Op de nrs 16 en 18 bevindt zich een meergezinswoning uit 1902 naar het ontwerp van architect Henri Van Massenhove, die ook de plannen tekende voor de bioscoop Rialto. Elke verdieping bevat twee appartementen gelegen langs weerszijden van de centrale travee die bekroond wordt door een driehoekig fronton. Boven de toegangsdeur bevindt zich een sgraffitopaneel met het opschrift 'HYGIÈNE – SÉCURITÉ'.

De eerste oplossingen van het stadsbestuur werden ingegeven door de noodzaak om op te treden, maar hielden niet echt rekening met de behoeften van de bevolking. De appartementsgebouwen die door privé-initiatief werden gebouwd, vormden een eerste model van gezonde woningen, maar volstonden niet om het probleem van de arbeidershuisvesting te verhelpen.

EEN KUNSTENAARSWONING

Architect Léon Sneyers realiseerde zijn eerste ontwerp in 1900 aan de Nancystraat nr 6-8, in opdracht van kunstschilder Albert Cortvriendt. De materiaalbehandeling, glasramen, sgraffiti en geometrische art-nouveaumotieven kondigen reeds de decoratieve richting aan die zijn carrière zou uitgaan. De deur links geeft toegang tot de woning, de deur rechts tot het schildersatelier. Op de plattegrond, in de vorm van twee in elkaar lopende L's, zijn woning en atelier zo geschikt dat het atelier op de bovenste verdieping een maximum aan licht ontvangt.

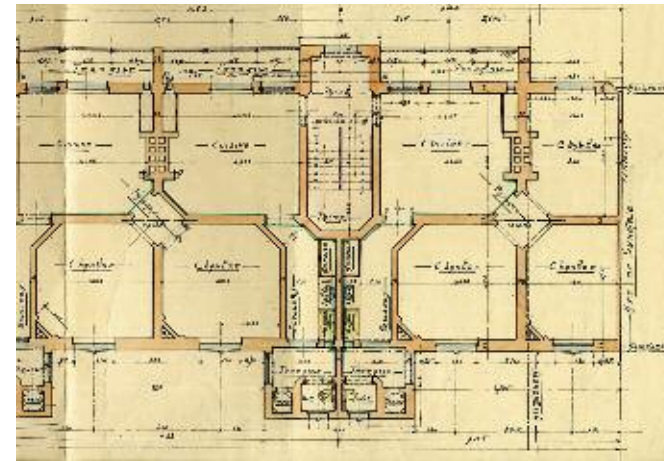
Nancystraat nr 6-8 en plattegrond van de benedenverdieping. Woning en atelier van kunstschilder A. Cortvriendt ontworpen door architect L. Sneyers in 1900.

Sociale woningen voor alles

EEN GROOTSCHALIG PROJECT: DE HELLEMANSWIJK

In 1906 keurde de socialistische meerderheid in de Brusselse gemeenteraad een grootschalig bouwproject goed in één van de dichtstbevolkte huizenblokken van de Marollen, die een tiental gangen en 2.164 zielen telde. Het was de bedoeling om deze personen te huisvesten in gezonde woningen, gebouwd op één groot terrein. Dit werd bereikt door de bouw van zeven lange en smalle appartementsblokken, parallel gelegen en door binnenstraten van elkaar gescheiden. In de geest van de art nouveau benutte architect Emile Hellemans de decoratieve mogelijkheden van de bouwmaterialen. De rode baksteen is afgewisseld met friezen van witte en gele baksteen naast hardstenen elementen. De architectuur van de gevels wordt verlevendigd door uitkragingen en insprongen. Het gehele complex omvatte 272 woningen, een crèche en gemeenschappelijke wasplaats. De appartementen besloegen de volledige diepte van de gebouwen om een maximale circulatie van licht en lucht te garanderen. Ze hadden één, twee of drie slaapkamers waardoor de bestaande promiscuïteit werd ingeperkt. Elk appartement bezat ook een toilet, een eigen waterkraan en kelder. De woningen waren zo ontworpen dat elke bewoner over een leefruimte van 10 m² beschikte. Hellemans inspireerde zich voor zijn project op sociale woningen in Liverpool uit 1885. De nieuwe wijk was ontegensprekelijk een architecturaal succes maar slaagde er niet in om alle onteigende bewoners te huisvesten. Bovendien konden vele huurders uit de vroegere gangen de gevraagde huurprijs niet betalen.

Hellemanswijk, 1912-1917. Zicht vanuit een van de binnenstraten. Dit complex is vandaag eigendom van De Brusselse Haard, die de sociale woningen van de Stad Brussel beheert. De appartementen werden enkele jaren geleden gerenoveerd.

Hellemanswijk, plattegrond van een appartement met drie kamers.

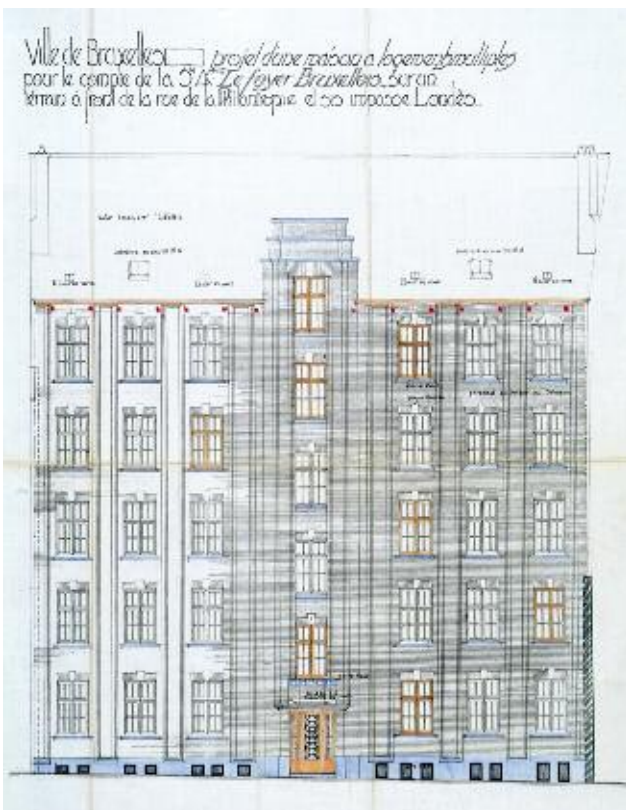
SOCIALE WONINGEN IN HET INTERBELLUM

Na de bouw van de Hellemanswijk nam de Stad Brussel geen verdere initiatieven meer. Op vraag van de *Nationale Maatschappij voor Goedkope Woningen en Woonvertrekken* (NMGWW), opgericht in 1919, en van de provincie Brabant maakte het stadsbestuur weliswaar een studie van de behoeften aan sociale huisvesting maar het vond hiervoor reeds genoeg inspanningen te hebben gedaan en concentreerde zich op de aanhechting van de gemeenten Laken, Haren en Neder-over-Heembeek waar reeds sociale huisvestingsmaatschappijen actief waren. De NMGWW, het *Beschermcomité* en de provincie Brabant namen hier echter geen genoegen mee. Op 23 maart 1922 werd de maatschappij *De Brusselse Haard* opgericht om het woningprobleem aan te pakken. Het stadsbestuur en *De Brusselse Haard* huldigden een pragmatische visie die veraf stond van de filantropische idealen van voor de oorlog. Naast het opnieuw huisvesten van de personen die onteigend waren door grote werkzaamheden waaronder de Hellemanswijk en de Noord-Zuidverbinding, moesten ook de

ÉMILE HELLEMANS

Emile Hellemans (1853-1926) was op verschillende terreinen actief, maar onderscheidde zich vooral door zijn sociale bewogenheid. Hij was lid van de Hoge Raad voor Hygiëne, het Beschermcomité van de arbeiderswoningen van de Stad Brussel, de Commissie van burgerlijke godshuizen van Elsene, de administratieve commissie van de gevangenen en de Nationale vereniging tegen tuberculose. In de naar hem genoemde wijk kon hij zijn sociale ideeën in praktijk brengen.

Menslievendheidsstraat 10.

Spiegelstraat, plan van aanleg.

naweeën van de oorlog worden bestreden.

Er werd een tweesporenbeleid gevolgd: de uitbreiding van het aantal woningen in het stadscentrum en de bouw van een tuinvijk in Haren. Na de mislukking van dit laatste project opteerde *De Brusselse Haard* voluit voor appartementsblokken. In 1929 werd een nieuw programma gelanceerd gericht op de verdwijning van de gangen, symbool bij uitsteking van ongezonde huisvesting. In het hart van de Marollen concentreerden de projecten zich op twee plaatsen: enerzijds de Hoogstraat en de Menslievendheidsstraat, anderzijds de Spiegelstraat en de Visitandinenstraat. In 1928 werd in de Menslievendheidsstraat, op de plaats van de vroegere *Londèsgang*, een meergezinswoning met vijftien appartementen opgetrokken, ont-

worpen door architect Robberechts. Het is een sober gebouw in gele baksteen met expressief uitgewerkte gevel. *De Brusselse Haard* vatte nadien het plan op om het volledige huizenblok te herbouwen, maar dit project werd pas op het einde van de jaren 1950 gerealiseerd.

Het project 'Spiegelwijk', langs de kant van de Spiegelstraat en de Visitandinenstraat, werd door de Stad Brussel ondernomen in samenwerking met *De Brusselse Haard*. Het was een grootschalige ingreep die de nieuwbouw van het hele huizenblok omvatte. Architect Henri Van Montfort tekende in 1936 het definitieve ontwerp voor de bouw van 72 woningen, dertien ateliers en vier winkels. Elk appartement had een eigen ligbad als uiting van modern comfort. Het was de eerste keer dat *De Brusselse Haard* een stedenbouwkundige operatie van die omvang ondernam waarbij een volledig huizenblok werd afgebroken en herbouwd.

COMFORT IN GRADATIES

Personen die vanuit een krotwoning naar een modern appartement verhuisden, hadden een aanpassingsperiode nodig, zo vond men bij *De Brusselse Haard*. Daarom waren de huurwoningen verdeeld in categorieën van verschillende standing. De appartementen die recente 'krotbewoners' moesten huisvesten, hadden minder comfort dan de woningen die verhuurd werden aan personen die reeds 'opgevoed' waren door enkele jaren verblijf in een sociaal appartement. Volgens dezelfde redenering mochten deze 'geëvolueerde' bewoners nadien doorstromen naar een appartement met meer comfort. Dit systeem bevorderde ook de sociale mix: aangezien de rotaties gezin per gezin gebeurden, huisvestte eenzelfde appartementsgebouw gelijktijdig gezinnen uit krotwoningen en gezinnen die er reeds meerdere jaren woonden. Personen die bijvoorbeeld recent waren onteigend, kregen een appartement in de Hellemanswijk, waar ze de plaats innamen van huurders die verhuisden naar modernere woningen.

DE RADICALE OPLOSSINGEN VAN DE JAREN 1950 EN 1960

Om zijn activiteiten na de Tweede Wereldoorlog zo snel mogelijk te kunnen hervatten, richtte *De Brusselse Haard* in 1949 het *Fonds voor de bestrijding van krotwoningen* op. Dit was het begin van de zeer grote woonblokken die tussen 100 en 400 appartementen telden. Om een maximum aan woningen te kunnen aanbieden, moesten de bouwkosten verlaagd worden. De architecten kregen opdracht grote gestandaardiseerde en geprefabriceerde complexen te ontwerpen, zonder daarom in monotonie te vervallen. In 1952 kregen de Marollen het bezoek van koning Boudewijn. Het probleem van de ongezonde woningen was op dat ogenblik nog altijd niet onder controle. Na dit bezoek, dat een schok veroorzaakte, ging *De Brusselse Haard* een andere koers varen: naast de projecten die reeds op stapel stonden, werd een beleid ontwikkeld om op korte termijn definitief komaf te maken met de krotwoningen. In het kader hiervan ontwierpen de architecten Gaston Brunfaut en Henri Van Nueten tussen 1953 en 1972 het *Brigittinencomplex*. In 1953 werd ook het *Minimencomplex* gebouwd, een gezamenlijk project van de regering, de Stad Brussel en de NMGWW. Het bestaat uit zes gebouwen gelegen rond

Het *Minimencomplex* breekt met de verticale woningbouw en probeert zich met zijn zadeldaken te integreren in het bestaande stadsweefsel.

De Van Nueten-toren aan de Hoogstraat tegenover het Sint-Pietersziekenhuis. Deze 13 verdiepingen hoge woontoren bevat naast appartementen ook gemeenschappelijke voorzieningen zoals een crèche.

Voorzienigheidsstraat 2.

pleintjes om een maximum aan licht en lucht toe te laten. Tussen de Hoogstraat en de Menslievendheidsstraat ontwierp Van Nueten voorts een reeks gebouwen rond een binnenplein, gedomineerd door een toren met bovenin een solarium. Dit complex, gebouwd tussen 1952 en 1965, was bestemd voor 'een reeds geëvolueerde bevolking, die klaar is voor het gebruik van een correcte woning', schreef het magazine *La Maison* in 1955. Al deze appartementsblokken, nog aangevuld door het complex in de Krakeelstraat, gebouwd tussen 1968 en 1975, aan de Huidevettersstraat, zijn typerend voor een periode en tijdsgeest die een einde wilden maken aan het probleem van de ongezonde woningen door middel van vernieuwende en radicale oplossingen. Helaas slokten deze mastodonten volledige huizenblokken op en ontwrichtten ze grondig het oude stadsweefsel.

DE BEWONERS KOMEN OP STRAAT

De 'Slag om de Marollen' (zie 'Een wijk in de verdrukking') bracht in 1969 een dialoog tussen overheid en bewoners op gang. De bewoners, vertegenwoordigd door het *Marollencomité*, gaven voortaan concreet advies over de herwaardering van de wijk. De straten moesten hun oude tracé behouden en de bouwhoogtes werden beperkt tot de bestaande bebouwing. Nieuwe gebouwen moesten een gemengde functie krijgen (woningen, klein bedrijf of handelszaken). De bewoners besloten een beroep te doen op meerdere architecten om het 'ongeordende' karakter dat zo typisch was voor de wijk te behouden. Voorbeelden zijn de appartementen aan de Montserratstraat nrs 8-10 en aan de Voorzienigheidstraat nrs 2 tot 10, die in 1986 werden heropgebouwd door het architectenbureau SRZ. De band tussen de bewoners en het leven buiten werd versterkt. Om van de straat een salon te maken werden de vensters voorzien van metalen vensterbanken waarop de bewoners konden leunen om een praatje met hun burens te maken.

Een religieuze wijk

Anonieme plattegrond, 1750. De Kapellekerk en de kloosters van de minimen, de brigittinen, de visitandinen, de kapucijnen en de marollen getuigen van de sterke religieuze aanwezigheid in de Marollen.

In de loop der eeuwen vestigden zich meerdere kloosterorden in de Marollen. De kapucijnen waren één van de eersten, in 1587. De 17de eeuw was een glorieus tijdperk voor de religieuze instellingen: brigittinen, minimen, marollen en visitandinen namen hun intrek in de wijk. Afgezien van de eerste twee, vervulden deze ordes een belangrijke sociale functie in de vorm van ziekenbezoek, liefdadigheid, bejaardenzorg,... Medische verzorging aan de bevolking werd ook verstrekt door het Sint-Kruisgodshuis en de leprozerie Sint-Pieter. Sommige abdijen bouwden overigens hun refugehuis in de wijk, onder meer de abdij van Gemblours in de Huidevettersstraat.

Op het einde van 18de eeuw maakten eerst keizer Jozef II en nadien de Franse revolutionairen komaf met al deze ordes. Maar in de 19de eeuw,

Het refugehuis van de abdij van Gemblours in de Huidevettersstraat 59 is gedeeltelijk bewaard doordat het aan het begin van de 20ste eeuw werd geïntegreerd in de stoffengroothandel *Jules Waucquez & Cie*. Aan de straatzijde heeft de refuge een neoclassicistische gevel gekregen, terwijl de achterkant, afgezien van de ontleistering, zijn oorspronkelijke uitzicht bewaard heeft.

Dit zicht op het klooster van de kapucijnen toont de grote afmetingen die sommige religieuze instellingen hadden.

Links.
Een zuster van de
apostolinen in habijt.

HET MAROLLENKLOOSTER

In 1660 vestigden de zusters apostolinen zich niet ver van de broeders minimen in het lage gedeelte van de Blaer strate, de huidige Minimenstraat en Montserratstraat. Deze buurt, bekend als 't Bovendael, was vanouds een oord van misdaad en prostitutie. De zusters verleenden bijstand aan de prostituees en hielpen de armen. Ze waren ook gekend onder de naam 'Mariam Collentes' (zij die Maria eer bewijzen) die later werd verbasterd tot 'Maricollen' en later 'Marollen'. Hun aanwezigheid in de wijk eindigde in 1715, toen het klooster verhuisde naar de Hooikaai. Het zijn dus waarschijnlijk deze zusters die hun naam aan de wijk hebben gegeven.

nadat de antiklerikale storm geluwd was, kwamen de kloosters met volle kracht terug. De kapucijnen keerden terug naar de wijk, evenals de Zwarte Zusters, de Kleine Zusters van de Armen en de Dochters van Liefdadigheid van Sint-Vincentius-a-Paulo.

DE KAPELLEKERK: EEN KERK DIE KAPEL WORDT GENOEMD

De chronologie van de verschillende delen van deze kerk doet tal van vragen rijzen. Sommige stenen van de Onze-Lieve-Vrouw ter Kapellekerk behoren tot de oudste van Brussel. Volgens sommigen is de kleine kapel die tegen de zuidelijke arm van het transept aanleunt een overblijfsel uit de 12de eeuw. Anderen denken dat dit gebouwtje gelijktijdig met het zuidelijke transept is gebouwd, aan het begin van de 13de eeuw. Zeker is dat een

belangrijke bouwfase in die eeuw van start is gegaan. Zware restauraties in de 19de en het begin van de 20ste eeuw hebben het uitzicht van deze delen van de kerk aanzienlijk gewijzigd, maar de romaanse inspiratie van hun architectuur blijft nog herkenbaar in de boogfriezen, de rondbogen en de sobere versiering.

De Onze-Lieve-Vrouw ter Kapellekerk, begin van de 20ste eeuw.

De bouw van de kerk werd in de loop van de 13de eeuw voortgezet met het noordelijke transept en het koor dat zeer harmonieus is en talrijke rondboogvensters bevat. Deze vensters zijn geled door twee spitsbogen met daarboven een zeslobbig rozet. De langgerektheid van de vensters, de spitsbogen en de reeds overvloediger decoratie laten mooi de overgang van de romaanse naar de gotische stijl zien. De vierkante toren die oorspronkelijk op de kruising van het schip en het transept stond, werd ernstig beschadigd door het bombardement van 1695. Hij werd niet herbouwd, maar afgevlakt en ingewerkt in het dak van het schip.

In 1405 verwoestte een brand het 13de-eeuwse schip. Dit werd in de eerste helft van de 15de eeuw vervangen door de huidige middenbeuk. De afmetingen werden vergroot en de ingang werd bekroond met een toren die in het begin van de 16de eeuw voltooid werd. Schip en toren zijn zeer elegant en vormen een mooi voorbeeld van de bouwstijl die toen in Brussel en omstreken richtinggevend was: de Brabantse gotiek. Kenmerkend zijn de enkelvoudige toren, de doorgaans beperktere afmetingen en een sobere, spaarzaam aangebrachte versiering. De zijkapellen staan loodrecht op de middenbeuk waardoor hun scheidingsmuren de rol van steunberen vervullen. Binnen in de kerk wordt het schip afgebakend door massieve ronde zuilen met koolbladkapitelen.

In 1695, na het Franse bombardement, onderging de Kapellekerk een laatste grote verbouwing. De vernielde torenspits boven de ingang werd vervangen door de huidige dakconstructie vol barokke rondingen naar het ontwerp van Antoine Pastorana.

De waterspuwers en consoles van het koor zijn beeldhouwd in de vorm van monsters, zoals in de romaanse kerkbouw frequent het geval is. Ze zijn sterk gerestaureerd, maar de nog bestaande originelen zijn ondergebracht in het Museum van de Stad Brussel.

Zicht op het koor waarvan de zuilen een koolbladkapiteel hebben.

De Brigittinenkapel en zijn dubbelganger.

ONTSNAPT AAN DE SLOOP: DE BRIGITTINENKERK

In 1623 vestigden de brigittinen zich in Brussel, eerst langs de Hoogstraat. In 1652 begonnen ze met de bouw van een klooster en kerk op de hoek van de huidige Korte Brigittinenstraat en de Visitandinenstraat. Bij het bombardement van 1695 werd de toren van de kerk vernield. Door het edict van Jozef II tegen de contemplatieve ordes werd het klooster afgeschaft. De kerk, die voortdurend door sloop werd bedreigd, vervulde tot in de jaren 1970 de meest uiteenlopende functies, van gevangenis en danszaal tot pakhuis. In de loop der jaren verdween al het kerkmeubilair tot zelfs de gewelven toe, die in 1923 verwijderd werden. In 1975 werd de vroegere kerk omgebouwd tot toneel- en concertzaal. Recent kreeg de kerk een 'dubbelganger' in de vorm van aanpalend gebouw in staal en glas, ontworpen door de Italiaanse architect Andrea Bruno, met dezelfde afmetingen als de kerk en bedoeld om de capaciteit van de Brigittinenzaal als kunstencentrum uit te breiden.

De barokke gevel van de kerk is rijk en plastisch gedecoreerd met onder andere monumentale voluten, frontons en vazen. De gevel is symmetrisch opgebouwd met drie horizontale geledingen duidelijk gescheiden door kornissen. Dorische en Ionische pilasters, boven elkaar geplaatst, omlijsten de traveeën. Boven de toegangsdeur bevindt zich een cartouche met spiegelboog.

De Minimenkerk, s.d. In tegenstelling tot de gevel van de Brigittinenkapel die volledig in barokstijl gebouwd is, bevindt de Minimenkerk zich reeds op de overgang naar het classicisme.

DE MINIMEN: EEN OVERWINNING OP DE ZONDE

De minimenbroeders, die eerder in Anderlecht waren gevestigd, kwamen in 1616 naar Brussel. Tussen 1621 en 1624 bouwden ze een eerste kerk aan de *Blaer strate*, palend aan de kloostergebouwen die rond een kloostergang gegroepeerd waren en verfraaid door tuinen. De minimen begonnen direct orde op zaken te stellen in de omringende buurt van 't *Bovendael*, een bekende prostitutiewijk. Ze kochten zelfs gronden op om er alle ontuchtige activiteiten te verjagen. De broeders maakten hun bedoelingen duidelijk kenbaar door op de plaats van een bordeel een kleine kapel te bouwen, gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw van Loretto, waarop de inscriptie te lezen was: '*Quoe fuerunt Veneris nunc fiunt Virginis oedes*': wat eertijds het altaar van Venus was, is nu het altaar van de Heilige Maagd ...

De huidige kerk werd opgetrokken tussen 1700 en 1715. Alleen de noordelijke toren bleef onafgewerkt. In het midden van de 19de eeuw onderging de kerk net als de Kapellekerk een grondige restauratie, onder leiding van stadsarchitect Victor Jamaer. In 1920 maakten de kloostergebouwen plaats voor een lagere en middelbare school, het huidige *Athénée Robert Catteau*.

Hoewel sommige elementen van de kerk nog tot de barokstijl behoren, kondigt ze in haar algemene voorkomen reeds duidelijk het classicisme aan. Dat is bijzonder goed merkbaar in de gevel, sober van lijn en gekenmerkt door kolossale pilasters en zuilen. Het weidse en lichte interieur, gedomineerd door een koepel, neigt naar een centrale plattegrond. De decoratie, hoewel barok van inspiratie, is vrij sober gehouden.

EEN LATE CONSTRUCTIE: ONZE-LIEVE-VROUW ONBEVLEKT ONTVANGEN

De broeders kapucijnen, verjaagd uit de stad in 1796 en beroofd van hun klooster in 1804, keerden uiteindelijk in 1852 naar Brussel terug. In 1856 bouwden ze een nieuw klooster tussen de Huidevettersstraat en het toekomstige Vossenplein. Aan de achterkant van de kloostergebouwen werd ook een kerk toegevoegd. In 1890 tekende J. Van Iseghem (broeder Stanislaus) de plannen voor het ingangsgedebouw van het klooster, gelegen in de Huidevettersstraat nr 126. Dit gebouw volgt de geknikte loop van de straat. Het is opgetrokken in neo-Vlaamserenaïssancestijl en goed herkenbaar aan de trapgevel.

De kerk werd opgetrokken tussen 1854 en 1861 en is de jongste kerk van de Marollen. De architectuur van de gevel, ontworpen door architect J. Appelmans, verraadt de invloed van de romaanse stijl. De gevel is uitgewerkt als een monumentale topgevel. De indruk van horizontaliteit door de breedte van het gebouw en de heldere geleding in drie bouwlagen wordt in evenwicht gehouden door de verticale beweging van de monumentale pilasters. Kleine wielvormige vensters, rondbogen en Lombardische boogfriezen (kleine boogjes) onderstrepen het romaanse karakter.

EEN ANDERE RELIGIE

In het begin van de 20ste eeuw kende Brussel een massale Joodse inwijking. Een groot deel van deze Joden kwam in de Marollen terecht. De toenmalige synagoge in de de Lengentierstraat bestaat vandaag niet meer, maar een gedenkplaat brengt een eerbetoon aan de slachtoffers van het nazisme. Ze getuigt ook van het verzet van de bewoners van de wijk tegen elke vorm van vervolging.

De kerk van Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen, voltooid in 1861.

Gedenksteen in de de Lengentierstraat, geplaatst in 1987.

De Marollen, centrum van medische activiteit

Sint-Pietersziekenhuis, Instituut Héger-Bordet, Dispensarium Albert-Elisabeth: drie verzorgingscentra, gevestigd in de Marollen en open voor iedereen. Drie centra ook gebouwd of heropgebouwd tussen de twee wereldoorlogen en afgestemd op een moderne geneeskunde. In antwoord op de toenemende specialisatie en interdisciplinariteit van de medische diensten, die een rationele benadering vereisen, werden functionele gebouwen opgericht in dienst van de patiënt en de medische vooruitgang. De evolutie waarbij het ziekenhuis een 'geneesfabriek' wordt, komt in de Marollen bijzonder goed tot uiting.

HET SINT-PIETERSZIEKENHUIS, VOORTZETTING VAN EEN EEUWENOUDE TRADITIE

De plek van het huidige Sint-Pietersziekenhuis heeft al sinds de 12de eeuw een medische bestemming. In 1174 werd buiten de eerste stadsomwalling, ver van het stadscentrum, een leprozerie geopend. Ze bestond uit een kapel toegewijd aan Sint-Pieter, enkele huisjes voor de lepralijders en een kerkhof. Dit melaatsenverblijf kende tot in de 13de eeuw een gestage uitbreiding. In de 14de eeuw werd het opgenomen binnen de tweede omwalling en nam daarna geleidelijk af in betekenis.

Bij de dood van de laatste lepralijder in 1749 werd de leprozerie eerst omgevormd tot klooster alvorens in 1784 op bevel van keizer Jozef II te worden verbouwd tot algemeen ziekenhuis. Tijdens het Franse bewind

Oud zicht op het leprozenhuis in 1727.

Het Sint-Pietersgasthuis gebouwd door Alexis Partoes in 1848.

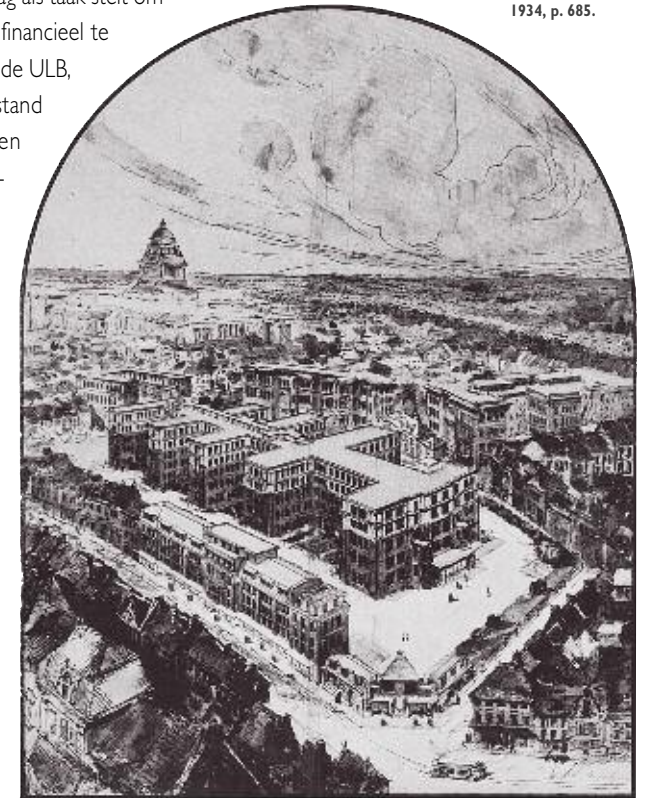

werd het Sint-Pietersgasthuis, bevorderd tot 'Grand Hospice Civil', één van de belangrijkste instellingen voor ziekenzorg in Brussel. Het verstrekte medische verzorging aan de lokale bevolking, maar vervulde ook een onderwijsfunctie: toekomstige gezondheidsambtenaren kregen er gratis lessen geneeskunde, chirurgie en farmacie. Deze praktijk werd direct na de onafhankelijkheid voortgezet toen de pas opgerichte Universit  Libre de Bruxelles (ULB) haar medische faculteit vlak naast het Sint-Pietersgasthuis vestigde.

Door toenemend plaatsgebrek werd tussen 1848 en 1859 onder leiding van architect Alexis Partoes een nieuw en groter ziekenhuis gebouwd in neoclassicistische stijl.

De snelle ontwikkeling van de geneeskunde vanaf het einde van de 19de eeuw maakte dit gebouw al spoedig verouderd. Van haar kant wenste de ULB een ziekenhuis dat aangepast was aan het universitair onderwijs. Professor Antoine Depage ging in de Verenigde Staten aankloppen bij de *Rockefellerstichting*, die zich tot vandaag als taak stelt om medische scholen over de hele wereld financieel te steunen. In 1921 sloten de Stad Brussel, de ULB, de Commissie voor Openbare Onderstand (COO) en de *Rockefellerstichting* een overeenkomst om het Sint-Pietersgasthuis uit te bouwen tot een toonaangevend ziekenhuis op het vlak van geneeskundige verzorging en wetenschappelijk onderzoek. 'Wij willen een totaal nieuwe instelling oprichten die van Brussel een centrum van medische vooruitgang maakt waar naar alle landen van Europa opkijken.' (COO, 1935). De *Rockefellerstichting* financierde ook een school voor verpleegsters. Het ontwerp van het nieuwe complex werd toevertrouwd aan architect Jean-Baptiste Dewin, die veel ervaring had met de bouw van ziekenhuizen.

Perspectieftekening, 1928. 'Het nieuwe Sint-Pietersziekenhuis is een typisch voorbeeld van een 'groepshospitaal' waar alle diensten zo gelegen zijn dat ze de beoefening van een 'groeps-geneeskunde' vergemakkelijken; dit wil zeggen dat ze een permanente relatie bevorderen tussen de artsen van de diverse ziekenhuisdiensten. Deze nauwe verbinding en samenwerking kan alleen maar voordelig zijn voor de behandeling van de zieken, het onderwijs van de geneeskunde en het medische onderzoek.' B tir, 13, 1934, p. 685.

STEDENBOUWKUNDIGE ONTWIKKELING

- 1 Hoogstraat
- 2 Kandelaarsstraat, Tempelstraat en Samaritanessestraat
- 3 Het Bruegelhuis
- 4 Het oudste huis in Brussel...
- 5 De Warschaugang
- 6 Blaesstraat
- 7 Nancystraat
- 8 Woning en atelier van Albert Cortvriendt

SOCIALE WONINGEN VOOR ALLES

- 9 De Hellemanswijk
- 10 Menslievendheidsstraat 10
- 11 De Spiegelwijk
- 12 De Van Nuetenwijk
- 13 'De slag om de Marollen'

EEN RELIGIEUZE WIJK

- 14 Onze-Lieve-Vrouw ter Kapellekerk
- 15 De Brigittinenkapel
- 16 L'église des Minimes
- 17 Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen

DE MAROLLEN, CENTRUM VAN MEDISCHE ACTIVITEIT

- 18 Sint-Pieters ziekenhuis
- 19 Dispensarium Albert-Elisabeth
- 20 Instituut Héger-Bordet

DE MAROLLEN OP SCHOOL

- 21 Gemeenteschool nr 7
- 22 De school in de Sint-Gisleinsstraat
- 23 Een normaalschool
- 24 Het athénée Robert Catteau

VRIJE TIJD: HANDEL, BIOSCOPEN, ZWEMBAD

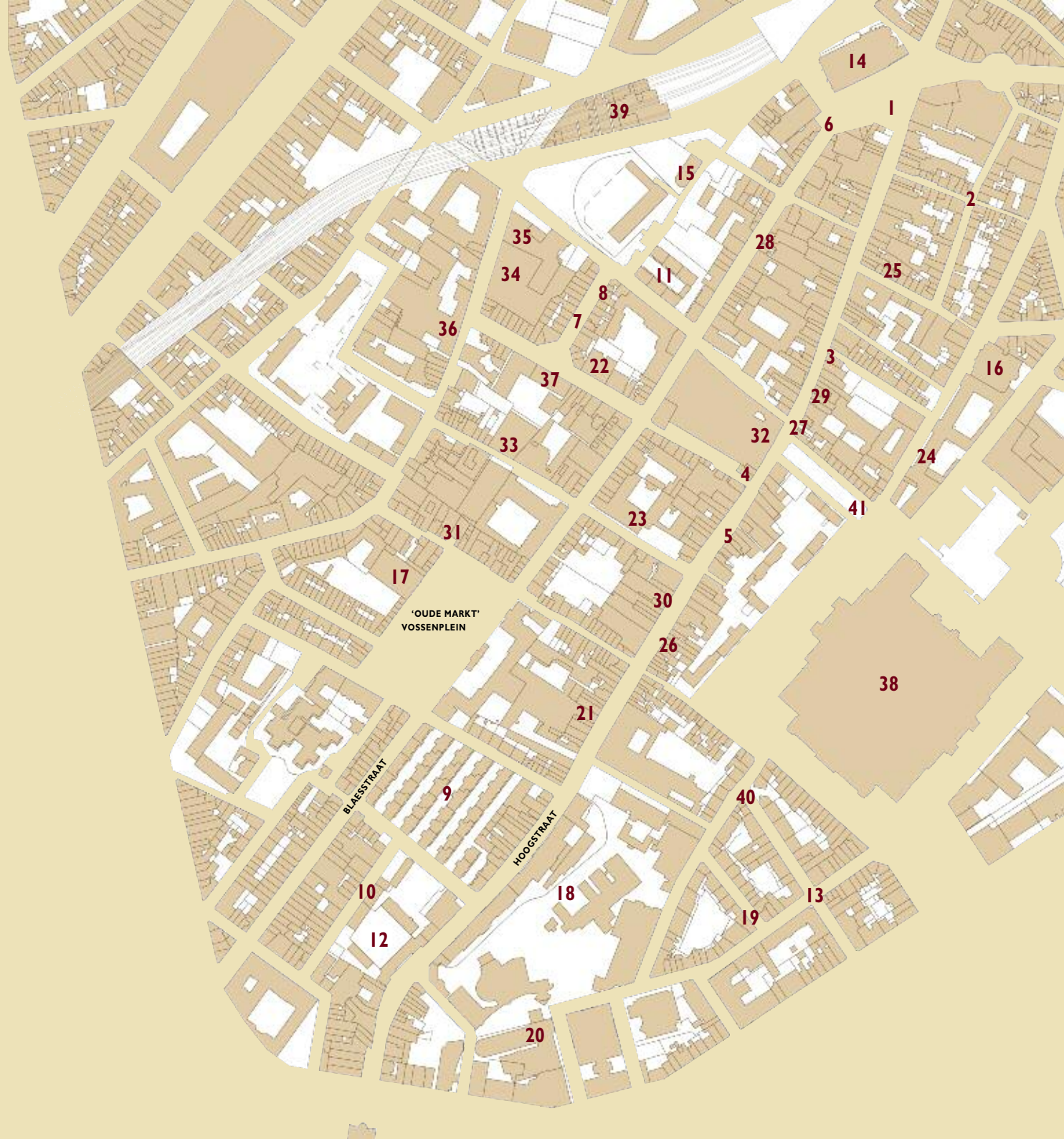
- 25 Tempelstraat 12
- 26 Hoogstraat 234
- 27 Hoogstraat 158
- 28 Blaesstraat 38
- 29 Hoogstraat 146
- 30 De Rialto
- 31 De baden van Brussel

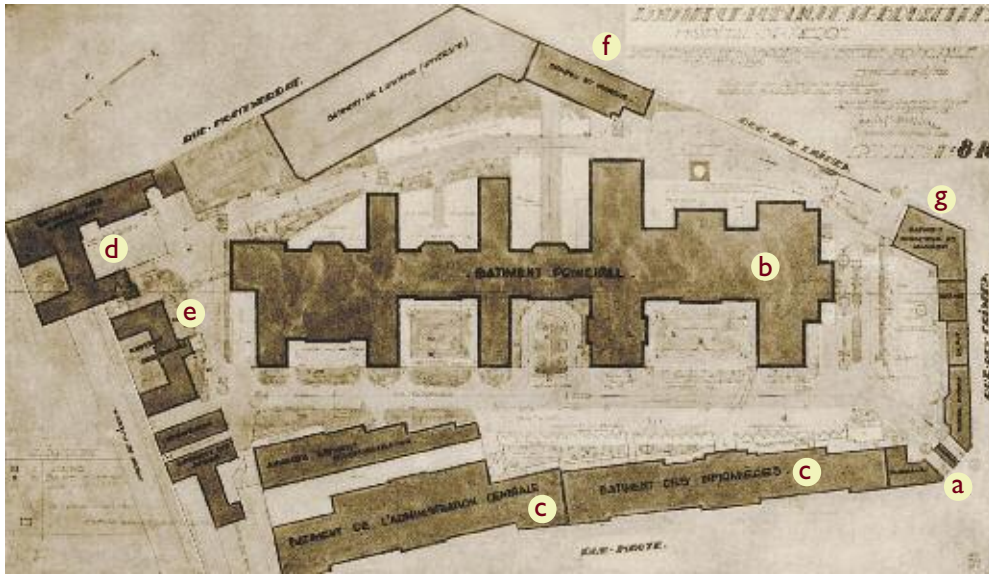
DRANKEN EN KLEDING: EEN INTENSE INDUSTRIELE BEDRIJFVIGHEID

- 32 De koffiebranderij Jacquemotte
- 33 De brouwerij Vossen
- 34 Het 'Wijnpaleis'
- 35 Het 'grootwarenhuis Merchie-Pède'
- 36 De firma Jules Waucquez & Cie
- 37 De berg van Barmhartigheid

EEN WIJK IN DE VERDRUKKING

- 38 Het Justitiepaleis
- 39 De Noord-Zuidverbinding
- 40 'De Marollen laten niet met zich sollen'
- 41 De lift van de Marollen

Situatieplan van het Sint-Pietersziekenhuis getekend door architect Dewin.

De werkzaamheden begonnen in 1926. Het ziekenhuis beslaat een oppervlakte van bijna drie hectare tussen de Hoogstraat, de Fazantenstraat, de Montserratstraat, de Wolstraat en de Abrikozenboomstraat. De hoofdingang op de hoek van de Fazantenstraat en de Hoogstraat (a) leidt naar het algemene ziekenhuis (b). Twee lange gebouwen die de administratieve diensten en de verpleegstersschool huisvesten, sluiten de zijde langs de Hoogstraat af (c). Aan de achterzijde van de site bevinden zich een isoleerpaviljoen voor besmettelijke zieken (d) en een ander voor de ziekenhuiszusters (e). Twee lijkenhuizen met bovenliggende kapel (f) en de woningen van de directeur en de aalmoezenier (g) zijn vandaag verdwenen.

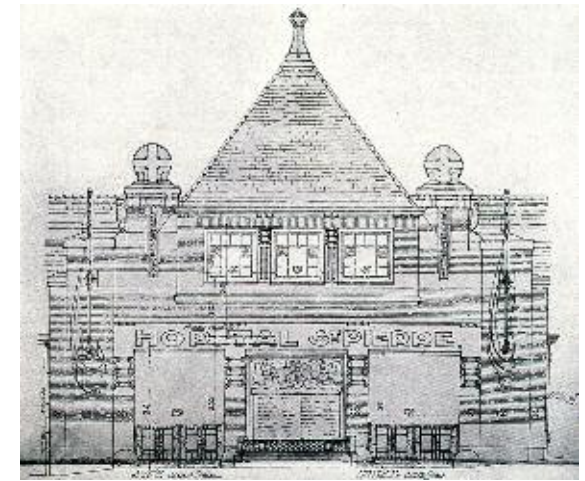
De Hoge Raad voor Hygiëne beval voor het algemeen ziekenhuis een bouw in paviljoenvorm aan, die zeer veel ruimte innam. Dewin gaf de voorkeur aan het Angelsaksische corridorsysteem waarbij tien evenwijdige vleugels langs weerszijden gegroepeerd waren rond een centrale as.

De consultatieruimtes op de beneden- en eerste verdieping namen een belangrijke plaats in. De hospitalisatiekamers lagen op de hoger gelegen verdiepingen om voldoende rust en licht te bieden aan herstellende zieken. Op de bovenste verdieping, waar het zonlicht maximaal was, bevond zich een solarium.

Het ingangsgebouw bevat twee voor voertuigen toegankelijke ingangen. Links bevond zich de openbare apotheek, terwijl het gebouwtje rechts

bestemd was voor het 'sorteren' van kinderen om besmettelijke gevallen te isoleren.

In het ruime gebouw aan de Hoogstraat zijn vandaag nog altijd de kantoren van het OCMW (de vroegere COO) gevestigd. De pilasters die het gevelfront ritmeren en de uitspringende ingangspartijen geven een visuele indruk van verticaliteit, terwijl de betonnen luifel met transparante glastegels voor een horizontaal accent zorgt. Om de breuk tussen de levendige Hoogstraat en het ziekenhuis zo veel mogelijk te beperken, heeft Dewin de bestaande bouwhoogte langs de straat gerespecteerd en over de hele benedenverdieping winkelruimtes voorzien.

Ingangspaviljoen van het Sint-Pietersziekenhuis op de hoek van de Hoogstraat en de Fazantenstraat.

De ziekenhuisgebouwen vormen een zeer homogeen geheel. Dewin heeft gekozen voor een functionele architectuur met een beperkte invloed van de art deco in de decoratie. De gevels zijn versierd met geometrische mozaïekdecors en vensters met kleine glas-in-loodramen. Tal van fantastische dieren bevolken de gevels: hybride wezens, vogels geïnspireerd op de ibissen van het oude Egypte, padden die als waterafvoer dienen, enz. De voortdurende evolutie van het medische onderzoek maakt periodieke architecturale aanpassingen onontbeerlijk. Begin jaren 1980 bleek de infrastructuur van Sint-Pieter, die sinds 1935 in gebruik was, hopeloos verouderd. In 1987 werd besloten het algemeen ziekenhuis te verbouwen volgens een ontwerp van het *architectenbureau Verhaegen*. De verschillende afdelingen zijn nu bereikbaar vanaf de nieuwe hoofdingang die verplaatst werd naar de Wolstraat.

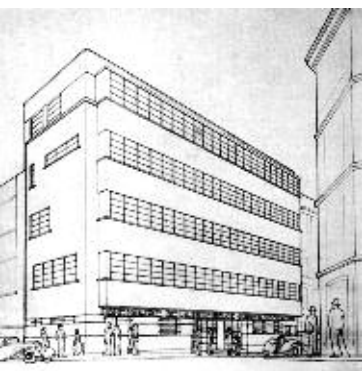

Wakende uilen op het ingangspaviljoen van het Sint-Pietersziekenhuis.

JEAN-BAPTISTE DEWIN

Jean-Baptiste Dewin (1873 - 1948) liep stage bij architect G. Hobé en interesseerde zich al vroeg voor medische architectuur. In 1903 ontwierp hij de privékliniek van dokter Depage in Elsene. Dewin realiseerde onder andere het oogheelkundig instituut van dokter Frère (Anderlecht, 1912), de Belgische School voor Verpleegsters (Ukkel, 1913-1937) en de kraamkliniek van Elsene (1930). In 1907 werkte hij mee aan de studie 'La construction des hôpitaux. Étude Critique', waarvan de principes richtinggevend zouden zijn voor de bouw van het Sint-Pietersziekenhuis. In zijn ontwerpen stonden het welzijn van de patiënt en de behoeftes van het wetenschappelijk onderzoek centraal.

Het Dispensaire Albert-Elisabeth, Priesterstraat 15. In de functionalistische architectuur vloeien de vormgeving en decoratie van een gebouw direct voort uit zijn functie.

TEGEN DE TUBERCULOSE: HET DISPENSARIUM ALBERT-ELISABETH

Aan het einde van de 19de eeuw was 12% van de sterfgevallen in ons land te wijten aan tuberculose, een ziekte die vooral de arme bevolkingslagen trof evenals kinderen. De eerste decennia van de 20ste eeuw was de strijd tegen deze ziekte dan ook een van de prioriteiten van het Belgische gezondheidsbeleid.

Het Dispensarium Albert-Elisabeth, geopend in 1937, ligt volledig in de lijn van deze politiek. Architect Jean De Ligne ontwierp een gebouw dat beantwoordde aan een strikt architecturaal programma waarin verluchting, overvloedig licht en functionaliteit belangrijke criteria waren. Het dispensarium, gelegen in de Priesterstraat, is vandaag omgevormd tot appartementsgebouw. Door zijn ligging te midden van een volkswijk vervulde het ook een aantal sociale bijstandsfuncties. Op de begane grond waren lokalen gevestigd voor de verdeling van voedingsmiddelen en kleren.

De architectuur is een voorbeeld van nieuwe zakelijkheid. De benedenverdieping in blauwe hardsteen dient als sokkel voor de sterk uitkragende, bepleisterde bovenbouw. De verdiepingen worden gekenmerkt door gevelbreed doorlopende vensters die gevat zijn in dunne metalen ramen.

TEGEN KANKER: HET INSTITUUT HÉGER-BORDET

In 1935 besloten de ULB en de COO van Brussel een nieuw centrum te bouwen voor het wetenschappelijk kankeronderzoek. De architecten Stanislas Jasinski en Gaston Brunfaut wonnen de wedstrijd die hiervoor werd uitgeschreven. In 1939 werd het *Instituut Héger-Bordet* geopend, dat

GASTON BRUNFAUT

Socialist en architect (1894-1974).

Naast politieke wetenschappen studeerde Gaston Brunfaut ook architectuur via cursussen aan de Academie voor Schone Kunsten en een opleiding bij zijn broer Fernand. Tijdens zijn lange carrière, die begon in 1924, ontwierp hij zowel private en sociale woningen als stedenbouwkundige projecten en collectieve infrastructuur (rusthuizen, zwembaden, scholen). Hij schreef ook vele theoretische bijdragen. Door systematische redenering, van het algemene naar het bijzondere, ontwikkelde Brunfaut prototypes van schouwburgen en ziekenhuizen. In zijn visie was het gebouw ondergeschikt aan het stedenbouwkundig geheel en het architecturale detail aan de functie van het gebouw.

Instituut Héger-Bordet. Gevel aan de kant van de Wolstraat.

tegelijk een therapeutische, onderzoeks- en onderwijsopdracht vervulde. De ligging was bepaald door de nabijheid van het universitaire Sint-Pietersziekenhuis.

Voor het eerst werden een kliniek voor betalende patiënten (Kliniek Paul Héger) en een ziekenhuis voor behoeftigen (Instituut Jules Bordet) in één gebouw samengebracht. Het sociale onderscheid werd discreet gehouden. De twee instituten hadden wel aparte ingangen en een gescheiden gangensysteem, maar alle patiënten hadden recht op dezelfde behandeling. Het gebouw heeft een L-vorm waarbij de korte vleugel diende voor de behandelingen volgens de nieuwste technieken en de lange vleugel voor de hospitalisatie van de patiënten.

De gemeenschappelijke kamers lagen tussen de eerste en vierde verdieping, daarboven bevonden zich de individuele kamers voor betalende zieken. Alle kamers waren naar het zuidwesten gekeerd om zo veel mogelijk zonlicht binnen te laten en hadden een balkon.

De grote originaliteit van de hele constructie ligt in de verticale, halfronde koker op de hoek waar de twee vleugels samenkomen. Binnenin bevindt zich een breed, spiraalvormig hellend vlak dat alle verdiepingen met elkaar verbindt. Het was de eerste keer dat zo een circulatiesysteem in een ziekenhuis werd toegepast. Door zijn vooruitspringende positie vormt deze koker ook een krachtig visueel element.

Het *Instituut Héger-Bordet* was met het Sint-Pietersziekenhuis verbonden door twee galerijen, de ene ondergronds, de andere in de lucht. Beide zijn vandaag verdwenen. De dragende structuur van het instituut bestaat uit een metalen skelet met omhulde balken, die een aanzienlijke plaatswinst opleveren tegenover gewapend beton. De lucht wordt ververst door een ingenieus ventilatiesysteem om de patiënten geen ongemak te bezorgen door een te sterke luchtstroom.

De architectuur van het gebouw staat volledig in dienst van zijn functie. Daglicht is essentieel voor de behandeling en genezing. De lichte, met keramiektegels beklede gevel maakt een zeer open indruk door de doorlopende vensters.

Zuidwestgevel van het gebouw, kant van de ziekenkamers, in de jaren 1930.

Met drie belangrijke medische instellingen is dit gedeelte van de Marollen een echt centrum van de geneeskunde. Andere, minder opvallende gebouwen vullen dit nog aan: de gebouwen van de vroegere faculteit geneeskunde van de ULB aan de Waterloolaan nr 115, ontworpen in 1924 door architect F. Malfait, en het *Institut de Médecine sociale* van de ULB aan de Héger-Bordetstraat nr 5-7, gebouwd naar het ontwerp van architect Eugène Dhucque in 1939.

De Marollen op school

De geschiedenis van het openbaar onderwijs in de Marollen begint in 1826. In dat jaar opende de Stad Brussel een school voor arme kinderen in het vroegere klooster van de visitandinen. Deze school kende zo veel succes dat ze niet aan de vraag kon voldoen. Onder burgemeester Jules Anspach maakte het stadsbestuur vanaf 1863 de verbetering van het onderwijs tot één van zijn prioriteiten. De meeste scholen in de Marollen werden toen opgericht en droegen de stempel van de onderwijsidealen van die tijd. Het succes liet niet op zich wachten. In 1863 moest de politie de ouders in bedwang houden die hun kinderen kwamen inschrijven in de nieuwe school op het Vossenplein, gemeenteschool nr 7, die zich vandaag in de Hoogstraat nr 255 bevindt. De *Ligue de l'Enseignement* en de opening van de Modelschool in 1875 zetten de bakens uit voor vernieuwende onderwijsmethodes en de bouw van nieuwe scholen. Deze ideeën zouden vanaf 1878 als referentiekader dienen voor alle lagere scholen in België. De kwaliteit van de architectuur, uitrusting en esthetica werden onontbeerlijk geacht om degelijk onderwijs te verzekeren. De school werd een plaats waar licht en lucht volop aanwezig waren. Door de kinderen op te voeden tot netheid hoopte de overheid ook de ouders te bereiken.

Gevel van gemeenteschool nr 7: de sokkel van het beeld van Philips de Marnix van Sint-Aldegonde, 16de-eeuws pedagoog en theoloog, draagt het opschrift *Ratio instituendae iuventutis*, naar de naam van zijn voornaamste werk.

GEMEENTESCHOOL nr 7

Deze lagere school, gebouwd naar de plannen van architect Adolphe Samyn en geopend in 1897, was berekend op 1.100 leerlingen. Het ontwerp is een letterlijke kopie van de Modelschool. Het gebouw ligt aan de binnenzijde van een huizenblok om geen last te hebben van het straatlawaai. Achter de dienstlokalen opent zich een overdekte speelplaats waar rond de klaslokalen liggen. Aanvullend zijn er nog twee niet-overdekte speelplaatsen. Volgens de voorschriften van de *Ligue de l'Enseignement* moest de school een plek zijn waar totaalonderwijs werd gegeven, voorzien van bibliotheek, museum, schrijnwerkeratelier en turnzaal. Voor het eerst kwamen hier ook douches bij. Zelfs de muren van de school werden ingeschakeld in de opleiding van de kinderen via tegeltableaus met de aardrijkskunde van België. De sobere gevel weerspiegelt de ernst van het

gebouw. De bouwstijl is geïnspireerd op de Italiaanse renaissance, periode van vernieuwde kennis bij uitstek. Centraal in de gevel bevindt zich het standbeeld van Philips de Marnix van Sint-Aldegonde. Het wapenschild van de Stad Brussel prijkt op het hoofdstel.

DE SCHOOL IN DE SINT-GISLEINSSTRAAT

'Buls had één van mijn realisaties gezien, ze beviel hem en hij ontbood me: ik heb uw huis gezien, het interesseert me. Wilt u een lagere school ontwerpen voor het stedelijk onderwijs?' En of ik wou! In die tijd waren alle architecten van lagere scholen verplicht een typeschema te volgen, wat daarom geen nadeel was: gevels, doorsnedes en nevenlokalen lieten de architect genoeg vrijheid en ruimte om er zijn talent te ontplooiën.' Aldus beschreef Victor Horta de uitdaging voor het ontwerpen van de kleine school in de Sint-Gisleinsstraat die in 1900 voltooid werd. Achter de asymmetrische gevel liggen centraal administratieve lokalen geflankeerd door

De school in de Sint-Gisleinsstraat nr 40, 'waaraan ik een jeugdig karakter heb proberen te geven, ver van de plechtstatigheid van de andere schoolarchitecturen', schrijft Victor Horta in zijn *Mémoires*.

twee klaslokalen. De sierlijke golflijnen van de art nouveau gaan gepaard met een uiterst verzorgde afwerking die oog heeft voor elk detail. In overeenstemming met de geldende voorschriften ontwierp Horta de school als een centrale overdekte speelplaats waarrond de klassen lagen. De kapconstructie van de speelplaats uit ijzer en glas maakt een zeer lichte indruk.

EEN NORMAALSCHOOL

De normaalschool Emile André, de eerste school voor onderwijzeressen in Brussel, werd in 1878 opgericht in het vroegere klooster van de Zwarte Zusters. In 1900 gaf het stadsbestuur opdracht voor de bouw van een nieuwe school aan de beroemde scholenarchitect Henri Jacobs. De smalle en sobere voorgevel vertoont discrete art-nouveau-invloeden. Een elegante boog overwelft het wapenschild van de Stad Brussel. Het eigenlijke schoolgebouw ligt aan de binnenzijde van het huizenblok rond een overdekte speelplaats. Deze ruimte ademt helemaal de geest van de art nouveau met sierlijk smeedijzerwerk en allegorische sgraffiti die de literatuur, de scheikunde of de aardrijkskunde verheerlijken. De architectuur is volledig in dienst van de opleiding gesteld: het filosofische principe van het schone is er gematerialiseerd om de goede smaak van de leerlingen te vormen.

HET ATHENEË ROBERT CATTEAU

In 1927 opende de Stad Brussel een nieuw scholencomplex tussen de Ernest Allardstraat en de Minimenstraat. De gebouwen werden door architect François Malfait ontworpen in art-decostijl, gekenmerkt door het geometrische bakstenen metselwerk en de contrasterende materialen. De ingang wordt omgeven door robuuste halfverheven beeldengroepen die het onderwijs verheerlijken.

Gevel van de school ontworpen door Henri Jacobs in 1908. Kapucijnenstraat, 58. Voor het gebouw lag een lichtkoker die voor extra licht zorgde in de kelders. Deze voorziening is verdwenen bij de verbreding van de Kapucijnenstraat.

Sgraffito van de overdekte speelplaats door Privat Livemont, met een allegorische voorstelling van de muziekunst.

Halfverheven beeldhouwwerk aan de ingang van de middelbare school, Minimenstraat.

Genieten van zijn vrije tijd: winkels, bioscopen, zwembad

De 'oude markt' op het Vossenplein lokt dagelijks vele bezoekers.

Hoogstraat 146. Keramiekpaneel met de afbeelding van een caféterras, afgebeeld door een fries van blauwereggen. Detail.

Markten en handel hebben zich al altijd gevestigd langs belangrijke verkeersassen. De Hoogstraat vormt daarop geen uitzondering en is ook vandaag nog een zeer levendige handelsstraat. In de tijd van de eerste omwalling werd er een markt van bier, vlees en brood gehouden rond de Kapellekerk.

De vestiging van de vlooiemarkt in 1873 op het Vossenplein gaf een zeer sterke commerciële impuls aan de wijk door de talrijke

kopers en nieuwsgierigen die deze markt aanlokte. De kleinhandel beleefde een nooit geziene bloeiperiode zowel in aantal winkels als in verscheidenheid van de aangeboden producten.

MODIEUZE ETALAGES

Drie kleine winkelpuien in de Tempelstraat, op de benedenverdieping van arbeiderswoningen uit 1891, getuigen van deze periode. De winkelpuien bestaan uit een bescheiden houten raamwerk met een hoofdgestel omkaderd door pilasters.

De introductie van metalen liggers op het einde van de 19de eeuw maakte het mogelijk om de winketalages te vergroten. De winkelpuien kregen ook rondere vormen door het gebruik van gebogen glas, dat omstreeks 1880 verscheen. Een voorbeeld hiervan treffen we aan in de Hoogstraat nr 234. Deze winkelpui illustreert mooi de vernieuwing van de winkelarchitectuur: een centrale inspringende deur, van de straat gescheiden door enkele treden, een etalage op sokkel en een hoofdgestel dat tot aan de eerste verdieping reikte.

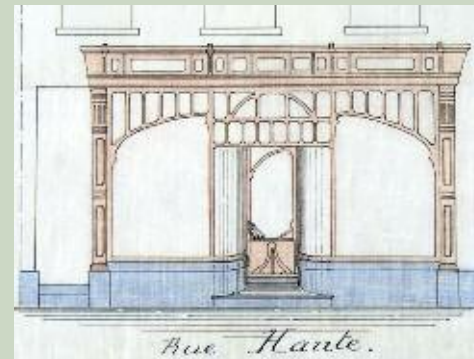
Het hoofdgestel kon ook rolluiken verbergen die omstreeks 1870 in gebruik kwamen. Ze werden opgetrokken in een langwerpige kist zoals te

Hoogstraat 234. Vele van de oude etalages zijn vandaag opnieuw in gebruik door trendy handelszaken. Deze situatie geeft een verkeerde kijk op het patrimonium van de wijk: de 19de-eeuwse winkels die hier gevestigd waren, waren kleine buurtwinkels.

Tempelstraat 12.

Winkelontwerp en winkel, Hoogstraat 158.

Blaesstraat 204. Triperie.

Blaesstraat 38. L'étoile verte.

Blaesstraat 62. *Au bon Java*, ontworpen in 1923 door architect Jean Van Hall.

Deze affiche weerspiegelt het commerciële dynamisme van de wijk na de Tweede Wereldoorlog.

zien is op het nr 158 in de Hoogstraat. Dit huis werd in 1903 grondig verbouwd. Marie en Victorine Dejaer moderniseerden de winkel naar de plannen van architect Richard Neybergh. Het resultaat, hoewel zeer mooi, week af van het oorspronkelijke ontwerp van Paul Hankar die etalages met zwierige lijnen in art-nouveaustijl had getekend.

In het streven naar uiterste netheid, typisch voor de theorieën over hygiëne op het einde van de 19de eeuw, kwam het gebruik van keramiektegels die gemakkelijk af te wassen en aantrekkelijk van uitzicht waren sterk in de mode, zowel buiten als vooral binnen in de winkels. De vroegere *Pâtisserie de la Chapelle* aan de Hoogstraat nr 146 is hier een mooi voorbeeld van. De verbruikzaal is volledig bekleed met keramiektegels in geometrische art-nouveaustijl. Naast friezen met blauweregen illustreren twee grote tegelpanelen het beroep van de banketbakker en de degustatie van gebak op een mondain terras. De datum en de auteur van deze opmerkelijke creatie zijn jammer genoeg niet gekend.

Vanaf de jaren 1920 domineerden de typische kleuren en vormen van de art deco de winkletalages van de Marollen. Dat is onder andere het geval met de drogisterij *L'Étoile Verte* in de Blaesstraat 38. De imposante kastanjebruine belettering steekt af tegen de gele achtergrond die zelf contrasteert met het groen van de winkelpui. Etalage en winkel deur hebben bovenaan kleurrijke glasramen in gebubbeld of opaalkleurig glas waarop de producten zijn aangeduid die men binnen kon vinden. Tijdens het Interbellum werden de etalages smaller maar trokken de winkelpuien meer aandacht, onder andere door een opvallende belettering, zoals op het nr 62 *Au bon Java* of nr 204 *Triperie* in de Blaesstraat.

Tussen de twee wereldoorlogen kwamen ook nieuwe materialen op zoals marbriet, een ondoorzichtig en in de massa gekleurd glas met het uitzicht van marmer dat diverse effen of gevlamde tinten kon aannemen. De gevel van het huis op nr 195 van de Blaesstraat is nog volledig gedecoreerd met groen marbriet.

Ook tijdens de jaren 1950 en 1960 probeerden de handelaars nieuwigheden uit om klanten te lokken. Een voorbeeld van zo'n nieuwigheid is de

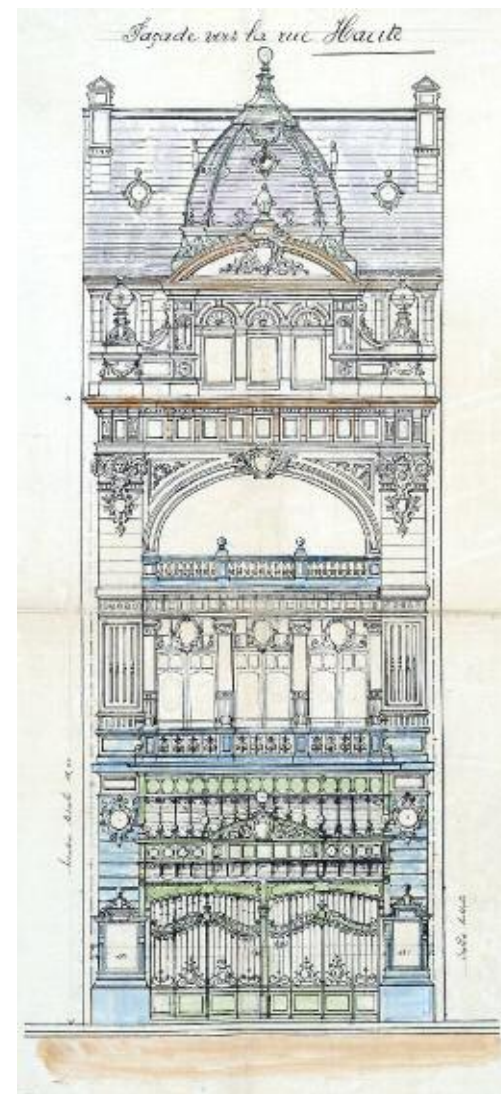
wandetalage van de winkel *Fin de siècles* aan de Hoogstraat 180.

DE RIALTO, EEN DROOMFABRIEK

In 1909 opende de *Odéon* zijn deuren aan de Hoogstraat 207. Het was een van de grootste feestzalen van Brussel, ontworpen door Henri Van Massenhove. Op de begane grond bevond zich een grote dans- en feestzaal met orkest en in de kelder verdieping een bioscoopzaal. In 1927 tekende dezelfde architect de plannen voor de verbouwing van het gebouw dat toen de naam *Minerva* kreeg. De bioscoop werd de voornaamste activiteit en verhuisde naar de benedenverdieping. Bij de volgende modernisering in 1947 werd de zaal omgedoopt tot *Rialto*.

De laatste vertoning had plaats op 2 april 1973. Datzelfde jaar werd een aanvraag ingediend voor een verbouwing tot winkelruimte. Vandaag blijven van de vroegere bioscoop alleen nog de bovenste bouwlagen van de gevel over die in een uitbundige eclectische stijl met overdadige decoratie is opgetrokken. De verdiepingen in witte steen worden omlijst door kolossale pilasters met een vrouwenhoofd in het kapiteel. Blikvanger van de gevel is de indrukwekkende loggia onder een korfboog op de tweede verdieping. Een hoofdgestel met guirlandes ondersteunt het dak dat doorbroken wordt door een brede dakkapel. Het ontwerp van Henri Van Massenhove bevatte ook een geribde koepel als bekroning van deze pompeuze architectuur.

Tussen 1907 en 1938 gingen er niet minder dan zes bioscopen open in de Marollen. De stomme film van die tijd leidde tot een merkwaardig staaltje van de onderlinge hulp die gebruikelijk was in de wijk. Voor een glas bier of kleine wederdienst lazen geletterde personen in de zaal luidop de titels voor die op het scherm verschenen ten behoeve van de toeschouwers die niet konden lezen.

De *Rialto*, gevelopstand uit 1909. De benedenverdieping vormde vroeger een brede ingang die alleen door een hek werd afgesloten.

Dranken en kleding: een intense industriële bedrijvigheid

Baden van Brussel: het zwembad op de bovenste verdieping.

ZWEMMEN IN DE LUCHT: DE BADEN VAN BRUSSEL

In 1951 besloot de gemeenteraad een doodlopende gang nabij het Vossenplein te onteigenen om er nieuwe openbare baden met de nodige sanitaire voorzieningen te bouwen. Vele woningen in de Marollen hadden immers nog altijd geen badkamer. Het nieuwe complex moest de oude baden vervangen die in 1903 door Emile Hellemans waren ontworpen. De opdracht voor de nieuwbouw ging naar Maurice Van Nieuwenhuysse. De architect slaagde erin op het smalle perceel twee zwembaden in te passen: een instructiebad voor scholen op de derde verdieping, en een openbaar zwembad op de vijfde verdieping. De benedenverdieping werd gereserveerd voor douches en ligbaden.

De gevel, die lichtjes inspringt ten opzichte van het Vossenplein, is zeer eenvoudig gehouden. De functie van het gebouw staat echter in grote letters van keramiektégels te lezen op de zijgevel: 'BAINS – BADEN'.

Het meest opmerkelijke onderdeel is ongetwijfeld het openbare zwembad op de bovenste verdieping. Via de volledig beglaasde achtergevel en het plafond valt overvloedig daglicht binnen dat voor een zeer aangename atmosfeer zorgt. Het zwembad wordt overspannen door betonnen boogspanten waarop het dak rust.

Zoals in de andere wijken van de stad waren de fabrieken en ateliers in de Marollen verspreid over de verschillende straten. Wonen en werken waren nauw met elkaar verbonden.

Tijdens het Ancien Régime waren er talrijke leerlooierijen en ververijen gevestigd nabij de Zenne. De naam van de Huidevettersstraat, die teruggaat tot de 14de eeuw, verwijst naar deze activiteit.

In de 19de eeuw verschaft de groothandel in alcohol, koffie en textiel samen met de brouwerijen werk aan vele bewoners. Door de ligging van de wijk op de flank van de Zennevallei vestigden deze bedrijven zich bij voorkeur op het vlakke terrein tussen de Blaesstraat en Nieuwland. De Huidevettersstraat bevat ook vandaag nog een grote concentratie aan oude industriële gebouwen.

DE KOFFIEBRANDERIJ JACQMOTTE

Tot in 1985 dreef de geur van vers gebrande koffie over de Marollen, verspreid door koffiebrandery Jacqmotte die sinds 1828 gevestigd was aan de Hoogstraat nrs 139 en 141. In 1865 gaf de firma opdracht voor de bouw van twee herenhuizen aan architect A. Schoy die een neoclassicistisch ontwerp met eclectische invloeden afleverde. In de loop der jaren breidde het bedrijf zich uit over een groot deel van het huizenblok waarbij de

Reclame voor het aroma van de Jacqmottekoffie, ca 1900.

Discrete versieringen op de gevels van deze schijnbaar particuliere herenhuizen verraden wat er zich achter de muren afspeelt. Hoogstraat 143.

Huis Jacqmotte, Hoogstraat 139-141.

De brouwerij Vossen,
Kapucijnenstraat 20-28.

aanpalende huizen in de Hoogstraat werden opgeslokt. De voorgevels worden geritmeerd door vensters met hardstenen omlijstingen, sommige versierd met maskersleutels. De verdiepingen in heldere kleuren contrasteren met de begane grond in blauwe hardsteen. De monumentale hal is een laat eerbetoon aan de Vlaamse renaissancestijl. Vier rijk omlijste medaillons bevatten allegorieën van de Bouw- en Schilderkunst en portretten van Quentin Metsys en Hans Vredeman de Vries.

DE BROUWERIJ VOSSEN

Deze oude brouwerij, gebouwd in het midden van de 19de eeuw, was eigendom van de familie Vossen. Tot in de jaren 1950 werd hier de befaamde geuze 'Mort subite' gebrouwen. Afstammelingen van deze familie zijn nog altijd eigenaar van het beroemde café *À la mort subite* aan de Warmoesberg in het centrum van Brussel.

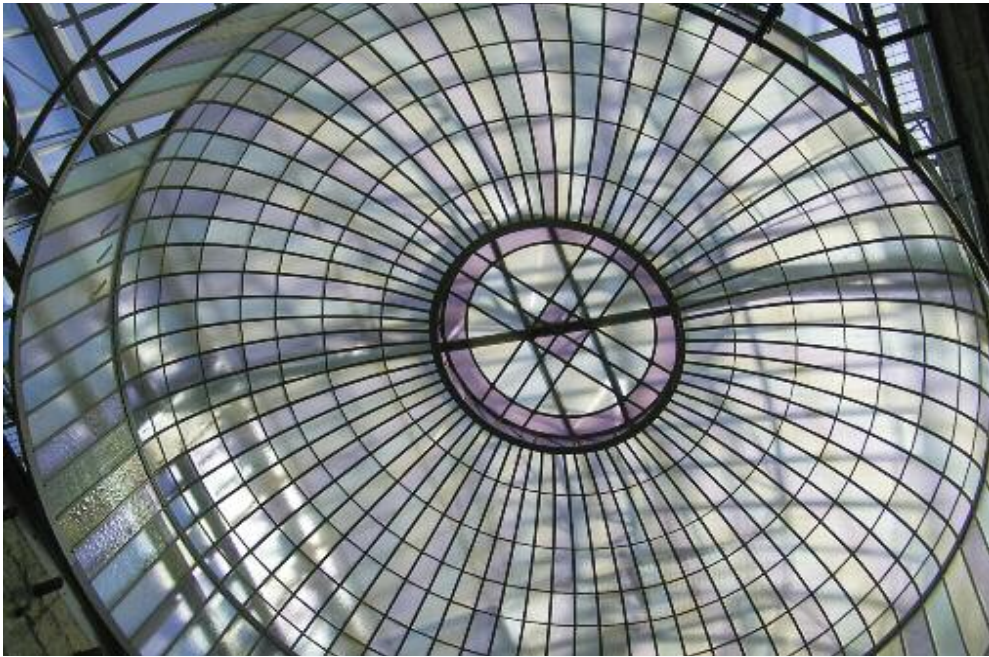
HET WIJNPALEIS

In 1909 gaf de wijnfirma *Brias & Cie* aan architect Fernand Symons opdracht een nieuw gebouw te ontwerpen voor haar bloeiende handelsactiviteiten. In 1917 werden enkele lichte wijzigingen aangebracht door architect Paul Hamesse. De langgerekte gevel in art-nouveaustijl wordt verticaal geritmeerd door de venstertraveeën met boogvormige bekroning. Een imposant gebogen fronton met bekronende druiventros versterkt het monumentale karakter. De vensterbogen zijn versierd met publicitaire sgraffiti die de namen van Europese wijngebieden dragen. De polychromie van de materialen draagt bij tot de algemene verfijning. Ook ijzer is overvloedig aangewend, onder meer in het traliewerk van de ramen en de fraaie, met wijnranken versierde vleugeldeur (1917). Het *Wijnpaleis* bevatte naast een verkoopruimte ook opslagplaatsen en een

Sgraffito met de wapens van de stad Bordeaux en de handtekening van de sgraffitokunstenaar: Géo Ponchon.

Gevel van het *Wijnpaleis*,
Huidevettersstraat 58-62.

Lichtkoepel in het gebouw aan de Huidevettersstraat 52-54, dat deel uitmaakte van het warenhuis *Merchie-Pède*.

Oude reclamekaart die het 'groot warenhuis' roemt (z.d.).

bottelarij in de bedrijfshallen. Nadat de firma zijn activiteiten in de jaren 1990 verplaatst had, werd het gebouw samen met het aanpalende grootwarenhuis *Merchie-Pède* aangekocht door het OCMW van Brussel. Sinds kort is hier een nieuw bedrijvencentrum geopend dat ruimte biedt aan kantoren, een restaurant, handelszaken en woningen.

HET GROOTWARENHUIS MERCHIE-PEDE

Op het einde van de 19de eeuw deed een nieuwe winkeltipe zijn intrede in Brussel: het grootwarenhuis. Een handelaarsechtpaar uit de Marollen, Marie Pède en Yvon Merchie, wou in deze wijk zo'n winkel oprichten. In 1898 gaven ze architect François Timmermans opdracht een gebouw te ontwerpen voor de Huidevettersstraat nr 56. De begane grond en eerste verdieping werden ingericht als winkelruimte, terwijl het gezin de bovenste verdiepingen bewoonde. Boven de vensters zijn gekleurde glasramen op cement aangebracht, een zeldzame vorm van geveldecoratie. Door het succes van de zaken werd het warenhuis uitgebreid met opslagplaatsen en winkelruimtes aan de binnenkant van het huizenblok, doorlopend tot in de Spiegelstraat nr 9. Op de nrs 52-54 van de Huidevettersstraat ontwierp Timmermans een gebouw met centrale vide onder een prachtige glazen

koepel. Dit stelde de klanten in staat de goederen bij daglicht te bekijken. Een tearoom met orkest bood de nodige verpozing tijdens het winkelen. Na een succesvolle periode ging het warenhuis kort na de Tweede Wereldoorlog failliet. De gebouwen stonden jarenlang leeg totdat het complex in 1996 door het OCMW van Brussel werd aangekocht

DE FIRMA JULES WAUCQUEZ & CIE

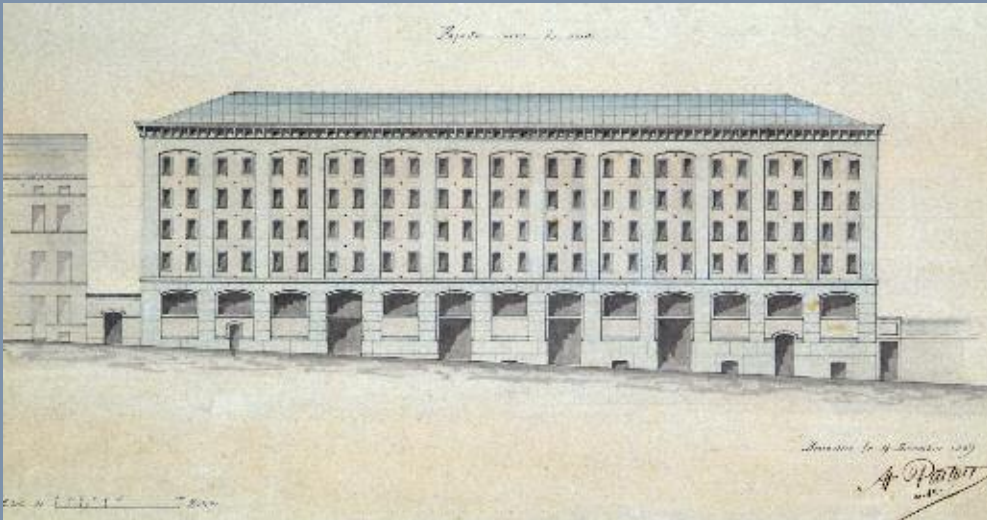
De firma Jules Waucquez & Cie, ontstaan uit de splitsing van het familiebedrijf Waucquez dat handel dreef in stoffen, vestigde zich in 1901 in de Huidevettersstraat. Het hoofdgebouw in neoclassicistische stijl vertolkt de gehechtheid van zijn eigenaars aan traditionele waarden, in tegenstelling tot de nieuwe winkel van het moederbedrijf in de Zandstraat, ontworpen door Victor Horta (het huidige *Stripmuseum*). Tussen 1901 en de stopzetting van de activiteiten in 1976 was *Jules Waucquez & Cie* een van de belangrijkste stoffengroothandels van Brussel. De bedrijfsgebouwen vormden een aanschakeling van constructies die tussen 1901 en 1960 werden opgetrokken of aangekocht. De directie was gevestigd in het herenhuis aan de straatzijde. Architect Henri Van Leuven ontwierp het merendeel van de uitbreidingen, onder meer een winkelruimte van 1.000 m², gelegen aan de binnenzijde van het huizenblok. De aanpalende voormalige refuge van de abdij van Gembloers werd in 1929 aangekocht en volledig in het bedrijf geïntegreerd in 1956: de stallen werden omgebouwd tot refter voor de mannelijke arbeiders. Op het hoogtepunt van haar activiteit strekte de onderneming zich uit van nr 53 tot nr 71 in de Huidevettersstraat, over een afstand van bijna 80 meter. De economische crisis van de jaren 1970 leidde tot de bedrijfssluiting. In 1976 kocht de Stad Brussel het complex aan om er het stadsarchief in onder te brengen. Een waardevol commercieel en historisch patrimonium kreeg hiermee een nieuwe bestemming.

Het Stadsarchief van Brussel is sinds 1978 ondergebracht in de vroegere gebouwen van de firma *Jules Waucquez & Cie*. De opeenvolgende wijzingen en uitbreidingen langs de straat en aan de binnenzijde van het huizenblok zijn herkenbaar aan de ongelijke bouwhoogtes en rooilijnen. De mooie neoclassicistische gevelrij in de Huidevettersstraat geeft echter eenheid aan het geheel.

LENING OP ONDERPAND: DE BERG VAN BARMHARTIGHEID

De eerste *Berg van Barmhartigheid* werd in 1462 in Perugia opgericht door de monnik Barnabeo van Terni om de misbruiken van woekeraars te bestrijden. In tegenstelling tot gewone geldschieters leende deze caritatieve instelling geld op onderpand zonder veel formaliteiten en tegen een lage interest. Op het einde van de 16de eeuw stelde Wenceslas Cobergher, een man van vele talenten (schilder, ingenieur, economist), aan de aartshertogen Albrecht en Isabella voor in Brussel een *Berg van Barmhartigheid* op te richten waardoor de winst van de transacties naar de schatkist zou gaan en woekeraars geen kans meer zouden krijgen. De instelling werd in 1618 gevestigd in de Lombardstraat en verhuisde in 1862 naar de Sint-Gisleinsstraat, op het vroegere eigendom van de familie Mosselman waarvan de nog bestaande villa werd ingericht als directeurswoning. Architect A. Partoes ontwierp de plannen van het nieuwe gebouw. De *Berg van Barmhartigheid* in de Marollen is de enige instelling in haar soort die vandaag nog in België bestaat. Ze heeft het monopolie van leningen op onderpand en hangt rechtstreeks af van de Stad Brussel.

Berg van Barmhartigheid, Sint-Gisleinsstraat 19-23. Trouw aan de eenvoudige lijnen van het neoclassicisme heeft architect Partoes een lang gebouw over vijf bouwlagen ontworpen waarvan de benedenverdieping in blauwe steen de helling van de straat opvangt. De gevel is sober gehouden, enkel geritmeerd door kolossale bogen die de talrijke vensters omlijsten.

Een wijk in de verdrrukking

Zoals andere delen van Brussel hebben de Marollen zwaar geleden onder de grote bouwprojecten van de 19de en 20ste eeuw. De resultaten van deze bouwervaren maken vandaag deel uit van de identiteit van de wijk, maar de Marollenaars zijn vastbesloten om niet meer als vroeger lijdzaam toe te zien.

HET JUSTITIEPALEIS

In 1857 had de hoofdstad dringend nood aan een nieuw gerechtshof. Het ministerie van Justitie liet als vestigingsplaats haar oog vallen op de tuinen van de familie de Merode, in de nabijheid van de Minimenkerk. Ook een groot aantal huizen in de Marollen moest worden onteigend. Maar, zo zei toenmalig minister Tesch, "dat was niet erg, want het gaat om weinig waardevolle gebouwen". In 1864 verdwenen de *Vuurwerkstraat*, *Ijskelderstraat*, *Geitenstraat*, *Klompstraat* en *Vuurpijlstraat* evenals verschillende gangen om plaats te maken voor het nieuwe Justitiepaleis. Architect Joseph Poelaert werd door de Marollenaars bedacht met de weinig flatterende bijnaam van *Schieven architect*. Bij de plechtige opening in 1883 had burgemeester Karel Buls een hele ordedienst op de been gebracht om relletjes te voorkomen. Maar het mocht niet baten: de Marollenaars waren erin geslaagd in het gebouw binnen te dringen en plunderden de feestelijk gedekte tafels onder de neus van de genodigden.

Een zicht op het Justitiepaleis uit 1893 dat het grote contrast tussen de Marollen en het verpletterende bouwwerk illustreert.

DE NOORD-ZUIDVERBINDING

In 1871 werd het nieuwe Zuidstation in gebruik genomen. Van meet af aan gingen er stemmen op voor een directe verbinding met het Noordstation aan het andere einde van de stad. In 1897 werd het verbindingsoptwerp van ingenieur Frédéric Bruneel goedgekeurd. Langs de kant van de Marollen zou de spoorverbinding eerst over een viaduct lopen om ter hoogte van de Kapellekerk onder de grond te verdwijnen. De bouw van

De Noord-Zuidverbinding loopt vanaf het Zuidstation over een viaduct en gaat ondergronds nabij de Kapellekerk.

het viaduct vond plaats tussen 1911 en 1914, na een reeks onteigeningen op een oppervlakte van 16 hectare. Ook nu weer werden talrijke huizen met de grond gelijk gemaakt. Noch het stadsbestuur noch de regering bekommerde zich om nieuwe huisvesting voor de getroffen wijkbewoners. De spoorverbinding snijdt een aantal straten doormidden aan de rand van de Marollen, zoals de Nieuwland- en de Spiegelstraat. De Kapellekerk kijkt sindsdien uit over de tunnelingang van de Noord-Zuidverbinding, in een vreemde confrontatie van oud en nieuw.

Gedenkplaat voor de begrafenis van de demonen van de Marollen in de wijk die bijna met de grond gelijk was gemaakt.

Een beeld van de Slag om de Marollen: samenkomst van Marollenaars die hun wijk met hand en tand verdedigden.

DE MAROLLEN LATEN NIET MET ZICH SOLLEN!

Op 30 juni 1969 kreeg een duizendtal bewoners het bericht dat ze binnenkort uit hun huizen zouden worden gezet. Het betrof een deel van de Marollen dat in de schaduw lag van het Justitiepaleis. Drie huizenblokken tussen de Montserratstraat, de Wolstraat, de Priesterstraat en de Voorzienigheidsstraat zouden worden opgeofferd voor een uitbreiding van het Justitiepaleis. Op 7 juli begon de 'slag om de Marollen'. De bewoners kwamen in verzet om hun wijk te behouden. Of zoals een van hen zei: "We zijn geboren in de Marollen, wat moeten we elders gaan doen?" Er werd een Marollencomité opgericht onder coördinatie van toenmalig onderpastoor Jacques Van der Biest. Als gevolg van dit protest en de media-aandacht die het kreeg, gaf de minister van Justitie half augustus toe: de bouwplannen gingen niet door. De Marollenaars vierden hun overwinning met de begrafenis van de *Projectontwikkelaar*, zijn echtgenote *Bureaucratie* en hun kind *Onteigening* in de wijk zelf die bijna teloor was gegaan. De bewoners hadden gewonnen maar beseften ook dat de wijk grondig moest worden

gerenoveerd om zich te beschermen tegen nieuwe bedreigingen. Dit gedeelte van de Marollen werd nadien door de minister van Openbare Werken uitgekozen als pilootproject voor stadsrenovatie. De invulling hiervan leidde tot een nieuwe dialoog tussen bewoners en politici (zie 'De bewoners komen op straat').

De slag om de Marollen was een historische eerste overwinning van de Brusselaars tegen de 'bureaucratische stedenbouw' die de hoofdstad sinds vele jaren teisterde.

DE TOEKOMST VAN DE MAROLLEN ... DE VERZAVELING ?

De komst van een jonge bevolking met hogere inkomens in oude, verloederde wijken, gepaard met een renovatie van de woningen, is kenmerkend voor het verschijnsel van de 'gentrification' dat zich sinds de jaren 1970 in de meeste Europese steden voordoet. Vaak worden de oorspronkelijke bewoners met een lager inkomen hierdoor verdreven.

In de Marollen heeft de strijd van de bewoners die in 1969 begon, geleid tot een grootscheepse renovatie. De wijk begon opnieuw mensen van buitenaf aan te lokken. In 2000 luidde architect Jaspers de gentrificatie in door de opening van de *Espace Jacquotte*, een project met kantoren, handelszaken en luxe-appartementen. Maar vooral de stijgende vastgoedprijzen rond de Zavel doen almaar meer antiquairs uitwijken naar de Blaesstraat en de Hoogstraat, tot aan de Breughelsquare. Een nieuwe bevolking dringt de wijk binnen als een lokale versie van de gentrificatie: de verzaveling. De ingebruikname van de lift aan het Poelaertplein in 2002

bevestigt deze veranderingen. Deze nieuwste poging om boven- en benedenstad met elkaar te verbinden werkt vooral in één richting: de bevolking van de bovenstad komt flaneren in het pittoreske gedeelte van de verzavelde Marollen, terwijl de oorspronkelijke bevolking verbouwereerd aankijkt tegen dit metalen gevaarte. De verzaveling lokt ook nieuwe, trendy handelszaken. Zeer recent zijn in het Wijnpaleis een restaurant en boekhandel geopend. Het is te hopen dat het hechte netwerk van onderlinge solidariteit tussen de eerste bewoners, het streven naar een sociale mix in de nieuwe renovaties en de sterke inplanting van sociale woningen eerder zullen leiden tot een vorm van cohabitatie tussen oude en nieuwe bewoners dan tot een verdringing van de ene categorie door de andere.

Interieur van het Wijnpaleis, Huidevettersstraat 58-62.

De lift van de Marollen op de Breughelsquare.

BIBLIOGRAFIE

Atlas van de archeologische ondergrond van het Brussels Gewest, 10.2, Vijfhoek, Brussel, Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, directie Monumenten en Landschappen / Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, 1997.

BILLEN, C., DUVOSQUEL, J.-M. (dirs), (eds.), *Brussel*, Antwerpen, Mercatorfonds, Steden in Europa, 2000.

DEMEY, Th., *Bruxelles, Chronique d'une capitale en chantier*, t. II, Brussel, Legrain éd., 1992.

DES MAREZ, G., *Guide illustré de Bruxelles, Monuments civils et religieux*, Brussel, Touring Club, 1958.

HORTA, V., *Mémoires*, Brussel, Ministère de la Communauté française, 1985.

Itinéraire de la rénovation des quartiers anciens à Bruxelles, coll. Hommes et Paysages, 32, Brussel, Société Royale Belge de Géographie, 2001.

De Grote Markt en omgeving, werelderfgoed, Brussel, directie Monumenten en Landschappen, 2000.

Ziekenhuisarchitectuur in België, M&L 10, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap-Afdeling Monumenten en Landschappen, 2004.

Bouwen door de eeuwen heen in Brussel. Stad Brussel. Binnenstad, dln. I-III, Luik, Pierre Mardaga, 1989/1994.

MANUEL, P., PÉCHÉ, J.-J., *La bataille des Marolles*, VHS (60 min.), ca 1969.

MARCHI, C., VERSCHUEREN, N., *Het Wijnpaleis en de grote magazijnen Merchie-Pède*, Brussel, CIVA, 2006.

Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Handel*, directie Monumenten en Landschappen, Sprimont, Pierre Mardaga, 2003.

Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Lichaam en geest*, Brussel, directie Monumenten en Landschappen, 2006.

SYMONS, T., *Jules Waucquez & Cie: een groothandel van stoffen in Brussel: de gonzende bijenkorf is een oord van studie geworden*, Brussel, Archief van de Stad Brussel, 2001.

3000 Foyers Bruxellois, les Dossier de La Fonderie, 2, Brussel, Le Foyer Bruxellois s.c., 1997.

In dezelfde collectie

1. HET JUBELPARK, ZIJN GEBOUWEN EN MUSEA (NL - FR - ESP - GB)
2. HET KERKHOF AAN DE DIEWEG (NL - FR)
3. DE GROTE MARKT VAN BRUSSEL (NL - FR - ESP - GB)
4. DE BEGIJNHOFWIJK (NL - FR)
5. DE HEIZEL (NL - FR - ESP - GB)
6. DE LOUIS BERTRANDLAAN EN HET JOSAPHATPARK (NL - FR)
7. DRIE VOORBEELDEN VAN PASSAGES UIT DE 19de EEUW (NL - FR - ESP - GB)
SINT-HUBERTUSGALERIJEN - BORTIERGALERIJ - NOORDDOORGANG
8. ANDERLECHT DE COLLEGALE - HET BEGIJNHOF - HET ERASMUSHUIS (NL - FR)
9. DE ZAVEL DE WIJK EN DE KERK (NL - FR - ESP - GB)
10. DE VIJVERS VAN ELSENE EN OMGEVING (NL - FR)
11. DE SINT-KATELIJNEWIJK
EN DE OUDE HAVENDOKKEN (NL - FR)
12. HET LEOPOLDSPARK
ARCHITECTUUR EN NATUUR (NL - FR - ESP - GB)
13. DE SQUARESWIJK MARGARETA, AMBIORIX, MARIA-LOUIZA EN GUTENBERG (NL - FR - ESP - GB)
14. DE ARMAND STEURSSQUARE
TE ST-JOOST-TEN-NODE (NL - FR)
15. HET KONINGSPLEIN EN DE WARANDEWIJK (NL - FR - ESP - GB)
16. DE OBSERVATORIUMWIJK IN UKKEL (NL - FR)
17. DE TERVURENLAAN (NL - FR)
18. HET WOLUWEDAL (NL - FR)
19. DE LOUZALAAN (NL - FR)
20. DE CENTRALE LANEN (NL - FR)
21. SINT-GILLIS
VAN DE HALLEPOORT TOT DE GEVANGENIS (NL - FR)
22. DE RINGLANEN
VAN HET ROGIERPLEIN TOT DE HALLEPOORT (NL - FR)
23. DE SINT-BONIFATIUSWIJK (NL - FR)
24. DE ONZE-LIEVE-VROUW-TER-SNEEUWWIJK (NL - FR)
25. DE BRUSSELSE KANALEN (NL - FR)
26. DE MARKTPLAATSEN VAN DE VIJFHOEK (NL - FR)
27. GANGEN IN BRUSSEL (NL - FR)
28. UKKEL, HUIZEN EN VILLA'S (NL - FR)
29. DE EERSTE OMWALLING (NL - FR)
30. HET TER KAMERENBOS (NL - FR)
31. HET JUSTITIEPALEIS (NL - FR)
32. DE TER KAMERENABDIJ (NL - FR)
33. DE MOLIÉRELAAN EN DE BERKENDAALWIJK (NL - FR)
34. DE TUINWIJKEN LE LOGIS EN FLORÉAL (NL - FR)
35. BRUSSELSE BIOSCOPEN (NL - FR)
36. DE WOLSTRAAT
EN HAAR HISTORISCHE GEBOUWEN (NL - FR)
37. HET KONINKLIJK DOMEIN VAN LAEKEN (NL - FR)
38. KERKHOVEN EN BEGRAAFPLAATSEN (NL - FR)
39. GESCHIEDENIS VAN DE BRUSSELSE SCHOLEN (NL - FR)
40. DE RINGLANEN
VAN DE HALLEPOORT TOT HET ROGIERPLEIN (NL - FR)
41. DE ABDIJ VAN DIELEGEM (NL - FR)
42. HET VOORMALIGE COUDENBERGPALEIS (NL - FR - GB)
43. DE APPARTEMENTSGEBOUWEN
UIT HET INTERBELLUM (NL - FR)
44. HET RIJKSADMINISTRATIEF CENTRUM (NL - FR)
45. HET GEMEENTEHUIS VAN SCHAARBEEK
EN HET COLIGNONPLEIN (NL - FR)

Collectie Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis

De collectie **Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis** wordt uitgegeven om het culturele erfgoed van Brussel ruimere bekendheid te geven.

Boeken vol anekdotes, onuitgegeven documenten, oude afbeeldingen, historische overzichten met aandacht voor stedenbouw, architectuur en kunsten... een echte goudmijn voor de lezer en wandelaar die Brussel beter wil leren kennen.

De Marollen

De Marollen zijn één van de meest authentieke wijken van Brussel. Het rijke bouwkundig erfgoed heeft daar zeker veel mee te maken. De geschiedenis en de identiteit van deze wijk weerspiegelen zich immers in zijn stratenpatroon en architectuur. Ze vormen het kader voor een rijk buurtleven gekenmerkt door solidariteit en het verlangen om zichzelf te blijven.

Van de Minimenstraat tot aan de Huidevettersstraat, en van het Kapelleplein tot aan de Hallepoort vinden de Marollenaars alles wat ze voor hun dagelijks leven nodig hebben: huisvesting, scholen, ziekenhuizen, kerken, werk en ontspanning... Dit boekje wil aan de hand van dit patriomonium een nieuwe kijk bieden op deze unieke Brusselse wijk.

Emir KIR,
Staatssecretaris
voor Monumenten en Landschappen

